

OSMANLI HUKUKUNDA SEÇİMLER^(*)

Öğr. Gör. **Tuba AYKANAT^(**)**
Dr. Öğr. Üyesi **Salih KORKMAZ^(***)**

Öz

Seçimler modern demokrasilerin vazgeçilmez unsuru kabul edilmektedir. Günümüzde ayrıntılı olarak düzenlenmiş olan seçim hukukunun, ortaya çıktığı dönemlerde nasıl düzenlendiği ilgi çekici bir konudur. Hukuk tarihimizde modern anlamda seçimler Osmanlı Devleti döneminde ortaya çıkmıştır. Çalışmada Osmanlı hukukunda seçimler konusu, modern seçim hukuku çerçevesinde ele alınmıştır. Osmanlı mevzuatında ve uygulamasında oy hakkı, seçim sistemi, siyasi parti düzenlemeleri, genel ve yerel seçimler güncel mevzuat ve uygulama ile mukayeseli olarak tartışılmıştır.

Seçimlerin tarihinin İlk Çağ'da başladığını söylemek mümkündür. İlk Çağ'da seçimler çağa uygun ilke ve yöntemlerle gerçekleştirilmiştir. Özellikle Antik Yunan medeniyetinde seçim uygulamaları bilinmektedir. Türk hukuk tarihinde hem İslamiyet öncesi Türk hukukunda hem İslam hukukunda seçim uygulamaları görmek mümkündür. Devlet başkanlarının belirlenmesinde ve çeşitli meclislerin işleyişinde seçime başvurulmuştur. Hukuk tarihimizde modern anlamda seçimlerin yer alması, dünyadaki örneklerine yakın tarihlerde gerçekleşmiştir. Osmanlı hukukunda oy hakkı, seçim sistemi, siyasi partiler, genel ve yerel seçimler anayasa ve kanunlarla düzenlenmiştir. Bu dönemde modern seçim ilkeleri ve yöntemleri kullanılmaya başlanmıştır.

Çalışmada Osmanlı hukukunda seçimler konusu, modern seçim hukuku çerçevesinde ele alınmıştır. Osmanlı mevzuatında ve uygulamasında oy hakkı, seçim sistemleri, siyasi parti düzenlemeleri, genel ve yerel seçimler, milletvekiliği statüsü alt başlıklarında ele alınmıştır. Seçimlerin hukuki dayanağı olan kanunlar ve uygulama örnekleri birlikte değerlendirilmiştir. Uygulamaların modern seçim ilke ve yöntemleriyle karşılaştırması yapılmıştır.

Osmanlı hukukunda seçimlere ilişkin düzenlemelerin bir kısmının güncel seçim hukukuna benzediği, bazı hükümlerde ise dönemin şartlarından kaynaklanan farklılıklar olduğu görülmektedir. Bu çerçevede Osmanlı seçim hukukunda günümüz seçim hukuku ilke ve uygulamalarının önemli bir kısmının yer aldığı görülmektedir. Osmanlılar çağdaşı devletlerden geri kalmayan bir seçim hukuku oluşturmuşlardır. Bu sebeple konunun hukuki perspektiften daha fazla araştırmada ele alınması gereklidir.

Anahtar Kelimeler

Osmanlı Seçimleri, Seçim Tarihi, Seçim Hukuku, Seçim Sistemi, Oy Hakkı, Seçim İlkeleri.

^(*) Makalenin Dergiye Geliş Tarihi: 09.09.2023 - Makalenin Kabul Edildiği Tarih: 18.10.2023, DOI No: 10.54704/akdhfd.1353381.

^(**) Afyon Kocatepe Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Afyon / Türkiye.
E-posta: tubaaykanat42@gmail.com,
Orcid Id: <https://orcid.org/0000-0002-3495-633X>.

^(***) Süleyman Demirel Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Isparta / Türkiye.
E-posta: salihkorkmaz@sdu.edu.tr,
Orcid Id: <https://orcid.org/0000-0001-7824-0037>.

"This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)"

ELECTIONS IN OTTOMAN LAW

Abstract

Elections are considered an indispensable element of modern democracies. It is an interesting issue how the electoral law, which is regulated in detail today, was regulated in the periods when it emerged. In our legal history, elections in the modern sense emerged during the Ottoman Empire. In this study, the issue of elections in Ottoman law is discussed within the framework of modern electoral law. The right to vote, electoral system, political party regulations, and general and local elections in Ottoman legislation and practice are discussed in comparison with current legislation and practice.

It is possible to say that the history of elections began in the First Age. In the First Age, elections were held with principles and methods appropriate to the age. Election practices are known especially in Ancient Greek civilization. In Turkish legal history, it is possible to see election practices both in pre-Islamic Turkish law and Islamic law. Elections were used in the determination of heads of state and the functioning of various assemblies. The introduction of elections in the modern sense in our legal history took place close to the examples in the world. In Ottoman law, the right to vote, electoral system, political parties, and general and local elections were regulated by constitutions and laws. In this period, modern electoral principles and methods began to be used.

In this study, the issue of elections in Ottoman law is discussed within the framework of modern electoral law. In Ottoman legislation and practice, the right to vote, electoral systems, political party regulations, general and local elections, and the status of deputies are discussed under the sub-headings. Laws that are the legal basis of elections and examples of practices are evaluated together. Practices are compared with modern electoral principles and methods.

It is seen that some of the regulations on elections in Ottoman law are similar to the current electoral law, while there are differences in some provisions due to the conditions of the period. In this framework, it is seen that Ottoman electoral law includes a significant portion of the principles and practices of contemporary electoral law. The Ottomans created an electoral law that did not lag behind its contemporaries. For this reason, the subject should be addressed in more studies from a legal perspective.

Keywords

Ottoman Elections, Election History, Election Law, Electoral Sistem, Right to Vote, Election Principles.

Extended Abstract

Elections are considered an indispensable element of modern democracies. It is an interesting issue how the electoral law, which is regulated in detail today, was regulated in the periods when it emerged. In our legal history, elections in the modern sense emerged during the Ottoman Empire. In this study, the issue of elections in Ottoman law is discussed within the framework of modern electoral law. The right to vote, electoral system, political party regulations, and general and local elections in Ottoman legislation and practice are discussed in comparison with current legislation and practice.

It is possible to say that the history of elections began in the First Age. In the First Age, elections were held with principles and methods appropriate to the age. It is seen that election-like practices were carried out in the Ancient Greek civilization. Although the right to vote was highly restricted, these practices are accepted as the roots of elections. In pre-Islamic Turkish law, elections were held for the ruler and decisions were taken by voting in assemblies. There are also examples of elections in Islamic legal history. How the rashid caliphs came to power have been likened to elections in various respects.

The inclusion of elections in our legal history took place at a time close to the examples in the world. In Ottoman law, the right to vote, electoral system, political parties, general and local elections were regulated by constitutions and laws. In this period, modern electoral principles and methods began to be used.

The Ottoman Empire regulated the conditions of the right to vote in-laws. Being 25 years of age, being a citizen of the Ottoman Empire, being registered on the voters' list, and residing in the same place for one year were the general conditions for the right to vote. Some crimes, relations with foreigners and bankruptcy were considered obstacles to the right to vote.

The principles of the right to vote were also included in Ottoman electoral law. The principle of universal suffrage was not fully implemented and only men were granted the right to vote. Women's suffrage was discussed in the doctrine. In this period, the states that granted women the right to vote were quite limited. The principle of equal voting was applied in Ottoman law. Elections were regulated in the Ottoman Constitution of 1876 as single-tier elections. In practice, elections were also held with two degrees. The principle of personal vote was generally accepted. In the Intihab-ı Mebusan Law, there was a provision that those who went to military service could vote by proxy. This provision is an exception to the principle of personal vote. The principles of secret ballot and open classification were accepted in Ottoman law. The principle of compulsory voting does not exist in Ottoman law. Some defended the principle of compulsory voting in the doctrine. Regulations were made to ensure the principle of free elections. Various acts that could put voters under pressure were included in the laws as crimes. Elections were supervised by a specially established commission. It is observed that Ottoman law included many of the principles of modern voting rights.

The Ottoman Constitution has no provisions for the electoral system. Generally, a two-degree and absolute majority system was applied. Single-tier elections and a simple majority system were preferred in a few elections.

In the first version of the 1876 Constitution, establishing associations was not allowed. Political parties were not legally permitted in this period. The freedom to establish political parties in Ottoman law came with the constitutional amendment in 1909. However, in 1913, the Committee of Union and Progress Party closed down the other parties and established a single-party rule.

In the bicameral Ottoman parliament, the number of members of the first chamber elected by the people was not limited. The conditions for being elected as a deputy were regulated in the constitution. Deputies had a status similar to that of the modern period. Various regulations were made regarding local elections.

It is seen that some of the regulations regarding elections in Ottoman law are similar to the current electoral law, while some provisions have differences arising from the conditions of the period. In this framework, it is seen that Ottoman electoral law includes a significant portion of the principles and practices of contemporary electoral law. The Ottomans created an electoral law that did not lag behind its contemporaries. For this reason, the subject should be addressed in more studies from a legal perspective.

GİRİŞ

Seçimler İlk Çağ medeniyetlerinden itibaren insanlığın ilgi duyduğu ve çağın şartlarına göre uygulamaya geçirdiği kurumlardır. İnsanların en tepeden alta doğru yöneticilerini, kurul organlarını seçimle oluşturduğu örnekler hep var olmuştur. Bu örnekler ve tarihi tecrübe, güncel seçim sistemlerinin ve kurallarının oluşumunda birer basamak görevi görmüşlerdir.

Seçimlerin Türk hukuk tarihinde de örnekleri vardır. Modern seçim anlayışının oluşmaya başladığı 19. yüzyılda Osmanlılar, gelişmelerden geri kalmamış, seçimle belirledikleri kişilere ve kurumlara sahip olmuşlardır. Seçimlere ilişkin ilkeler ve kurallar, anayasa başta olmak üzere çeşitli düzenlemelerde yer almıştır. Batılı ülkelerle yaklaşık aynı tarihlerde oluşturulan seçim hukukunun günümüz kuralları ve uygulaması ile karşılaştırılması önemlidir. Bu karşılaştırma hem seçim hukukunun gelişimi hakkında bilgiler verecek hem de Osmanlı seçim hukukunun yerini ortaya koyacaktır.

Osmanlı seçim hukukunu, güncel seçim hukuku ile karşılaştırmak amacıyla seçim hukukunun güncel başlıklarından hareket edilmiş, bunların Osmanlı hukukundaki karşılığına bakılmaya çalışılmıştır. Bu sebeple ana başlıklar olarak seçim kavramı ve tarihçesi, oy hakkı, seçim sistemi, siyasi partiler ile genel ve

yerel seçimler konuları belirlenmiştir. Özellikle oy hakkının şartları ve ilkeleri alt başlıklarıyla birlikte ele alınmış ve Osmanlı seçim hukukunun ana hatları ortaya çıkarılmıştır.

Osmanlıda seçimler konusunun tarih başta olmak üzere çeşitli bilim dallarında incelendiği görülmektedir. Hukukçular tarafından yapılmış hukuka dair çalışmaların sayısı ise daha azdır. Bu sebeple çalışmada anayasa ve seçim kanunları başta olmak üzere doğrudan kaynaklardan daha çok yararlanılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde seçim hukukunu düzenleyen mevzuat hükümlerinde seçim hukuku konularının önemli bir kısmının yer aldığı görülmektedir. Bu çerçevede Osmanlı seçim hukuku ile günümüz seçim hukuku arasında oy hakkının şartları ve ilkeleri konusunda çok büyük farklar olmadığı müşahede edilmiştir. Bununla birlikte genel oy ilkesine tam uyulmaması gibi bazı hususların bundan istisna olduğu ifade edilmelidir. Burada aynı devirdeki diğer ülke uygulamalarında da benzer durumların bulunduğu gözden uzak tutulmamalıdır. Nihayet Osmanlı seçim hukukuna dair mevzuatta oy hakkının şartları ve ilkeleri konusunda ihtiyacı karşılayacak temel ilke ve kuralların mevcut olduğu ifade edilmelidir.

Osmanlı hukukunda seçim sistemi olarak basit çoğunluk seçim sistemi tercih edilmiştir. Kanun-i Esasi'de dernek hakkı düzenlenmemekle birlikte çok sayıda siyasi parti siyaset arenasında yer almış, farklı görüşleri temsil etmiştir. Mebuslara dokunulmazlık gibi güvenceler sağlanmış, hak ve sorumlulukları düzenlenmiştir.

I. SEÇİM KAVRAMI VE TARİHÇESİ

Seçim, “*temsilci olacak kişi veya yöneticilerin, oy hakkına sahip kişiler tarafından oy kullanılarak belirlenmesi işlemidir*”¹. Seçim kurumu, modern seçim anlayışına ulaşana kadar çeşitli aşamalardan geçmiştir. İnsanlar İlk Çağ'dan itibaren kendi devirlerine uygun seçim kurumları oluşturmuş ve kullanmıştır.

A. İLK ÇAĞ'DA SEÇİMLER

Tarihte seçimlerin menşei Antik Yunan'a dayandırılmaktadır Antik Yunan'da seçim öncesi dönemde irsî krallık olduğu bilinmektedir. Milattan 1000 sene önce krallık aristokrasiye dönüşerek seçimle belirlenen 9 kişilik heyetler tarafından idare olunmuştur². Antik Yunan'da halk vatandaş, perioikos ve hilotlar olarak üç tür sosyal sınıfa ayrılmaktadır. Antik Yunan'da seçimlere tüm halk katılmamıştır ve tüm Yunan halkı siyasi haklara sahip değildir. Sosyal sınıf içinde vatandaş olarak kabul edilen ve toplam nüfusunun onda birine tekabül eden az bir grup siyasi haklara sahiptir³. Oy kullanmak için erkek olma, toprak sahibi olma, din

¹ Kemal Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, (Bursa: Ekin Kitabevi, 2017), 299.

² Recai G. Okandan, *Umumi Hukuk Tarihi Dersleri*, (İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1951), 248 vd.; Ekrem Buğra Ekinci, *Hukukun Serüveni*, (İstanbul: Arı Sanat Yayınları, 2011), 124.

³ Ekinci, *Hukukun Serüveni*, 141.

adamı olma gibi bazı kriterler aranmıştır. Kadınlar, metek adlı verilen yabancılar ve halkın büyük bir kısmını oluşturan kölelerin oy hakkı olmamıştır⁴.

B. İSLAMİYET ÖNCESİ TÜRKLERDE SEÇİMLER

İslamiyet öncesi Türklerin yazılı olmayan kanun olan töre ile yönetildiği bilinmektedir. Eski Türk devletlerinde günümüz parlamentolarına benzer toy, kengeş, kurultay adları ile bilinen meclislerde ülkeye ait çeşitli sorunlar istişare edilmiş ve devleti ilgilendiren önemli kararlar alınmıştır⁵. Kurultayda alınan kararlardan biri de hakanın seçimidir⁶. İsmi zikredilen bu meclisler beyler, devlet ricali ve halkın ileri gelenlerinden oluşmaktadır. Senede üç defa toplanan Kurultay ilk toplantısında hakana bey'at manasına gelen ritüeli gerçekleştirmiştir. Eski Türklerde hakan seçimle iş başına geldiği gibi önceki hakanın veliaht tayiniyle ya da zor kullanma yoluyla da başa geçebilmiştir⁷. Eski Türklerde bahsedilen kurumlar günümüz meclisleri gibi seçimlerle oluşturulan kurumlar değildir. Buna karşın hakanların belirli gruplar tarafından seçildiği örnekler mevcuttur. Arsal, Türk hanlarının monark olduklarını ve yönetim biçiminin monarşi olduğunu belirtmiş; ancak tarihin bütün devirlerinde boy beyleri ve halkın bir kısmı tarafından fiilen ve hakikaten seçilmiş hükümdarlar olduklarını ifade etmiştir. Türkler İslamiyet'i kabul ettikten sonra siyasi düzen ve teşkilat yapısında önemli bir değişiklik yapmamış mevcut sistemi sürdürmüşlerdir⁸.

C. İSLAM HUKUK TARİHİNDE SEÇİMLER

İslam hukuk tarihinde devlet başkanının seçimi halifelik kurumu ile sağlanmıştır. Halifenin başa geliş usulüne ilişkin Kur'an-ı Kerim'de açık bir düzenleme mevcut değildir. İslam hukuk tarihinde halife seçim (bey'at), ahd, şura ve kahriyye usullerinden biri ile seçilmiştir⁹. Bu dört usulden ilki olan "seçim (bey'at) usulü" günümüz seçimlerine benzetilebilirse de mahiyeti itibariyle bazı farklılıklar arz etmektedir. İslam Hukukçuları halife seçimini, seçmenler ile seçilenler arasında bir akit olarak kabul ederler. Seçmenler itaatlerini satmakta, seçilen de yönetim satmaktadır. Bundan dolayı halifenin seçimine bey' (satım) kökünden "biat" veya "beyat" denilmiştir¹⁰. Biat kavramı Hz. Peygamber'e yönelik oldu-

⁴ Abdülkadir Özdemir ve Şükrü Nişancı, "Türkiye'de ve Dünyada Seçim Kavramı ve Olgusunun Gelişimi", *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 46, (2009): 76.

⁵ Yılmaz Kızıltan, "I. Meşrutiyetin İlanı ve İlk Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı", *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26, S. 1 (2006): 253.

⁶ Mustafa Avcı, *Türk Hukuk Tarihi*, (Ankara: Atlas Akademi, 2021): 13 vd.; Halil Cin ve Gül Akyılmaz, *Türk Hukuk Tarihi*, (Ankara: Seçkin Yayınevi, 2023): 51.

⁷ Ekrem Buğra Ekinci, *Osmanlı Hukuku*, (İstanbul: Arı Sanat Yayınları, 2014): 67.

⁸ Kızıltan, "I. Meşrutiyetin İlanı ve İlk Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı", 253.

⁹ Ekinci, *Osmanlı Hukuku*, 214 vd.; Coşkun Üçok, Ahmet Mumcu ve Gülnihal Bozkurt, *Türk Hukuk Tarihi*, (Ankara: Turhan Kitabevi, 2017) 81 vd.

¹⁰ Üçok, Mumcu, Bozkurt, *Türk Hukuk Tarihi*, 85.

ğunda itaat, diğer halifelere yönelik olduğunda hem itaat hem de oy anlamında kullanılmıştır¹¹. İslam tarihinde raşid halifelerden Hz. Ebubekir'in dönemin şartlarına göre seçime benzer bir sistem kabul edeceğimiz istişare usulü ile iş başına geldiği kabul edilmektedir. Özellikle Hz. Osman'ın seçiminde seçici kurul, hane hane dolaşarak herkesin tercihini öğrenmeye çabalamıştır. Yukarıda da ifade edildiği üzere söz konusu seçimler ile modern seçimler arasında bazı esaslı farklılıklar bulunmakla birlikte "seçim" kavramının temel mantığı üzerinde bir benzerlik vardır.

Dünyada modern seçim uygulamalarına ilişkin ilk düzenlemeler 1787 tarihli ABD Anayasasında ve 1791 tarihli Fransız Anayasasında yer almıştır. Osmanlıda ise yaklaşık bir yüzyıl sonra 1876 tarihli Kanun-i Esasi'de ilk düzenleme yapılmıştır. Kanun-i Esasi'nin "Heyeti Mebusan" başlıklı kısmı ve genel seçimlere ilişkin düzenlemeleri cumhuriyet dönemine kadar seçim mevzuatının anayasal çerçevesini çizmiştir. Seçimlerin ilk hukuki dayanağı olan Kanun-i Esasi'nin 65 ila 70'inci maddeleri arasında seçime ilişkin düzenlemeler yer alır. Bu hükümlerde seçimlerin dört yılda bir gizli oyla yapılacağı, aday olma şartları ve mebusların kaç oyla seçileceği düzenlenmiştir¹²

D. OSMANLI DEVLETİNDE SEÇİMLERİN TARİHİ GELİŞİMİ

Osmanlı Devleti'nde seçme ve seçilme ile ilgili kavramlar 18. yy'ın sonlarında kullanılmaya başlamıştır. Ancak bu konuda yapılan çalışmalar devletin kuruluş döneminden itibaren kısıtlı da olsa bazı alanlarda seçim uygulamalarına rastlanmaktadır. Örneğin şehir yönetiminde görevli kethüdalar ve esnaf örgütlerindeki görevlilerin seçimle belirlenmesi seçim usulünün bilinen en eski örneklerindedir¹³.

Osmanlı devletini yeniden yapılandırma çalışmaları ilk olarak askeri alanda ikinci olarak da yönetim sistemi alanındaki reformlarla gerçekleştirilmiştir. Tanzimat Fermanı siyasi reformların yapılmaya başladığı ilk hukuki belgedir.

Tanzimat Fermanının ilanından hemen sonra 1840'ta taşrada mali, idari ve adli salahiyetlere sahip memleket meclisleri kurulmuş ve Osmanlı toplumu ilk kez seçimle tanışmıştır. Önemli fonksiyonları olan taşra meclisleri, resmi memurların yanında halkın seçtiği üyelerden oluşmuştur¹⁴. Taşra ve memleket meclisleri

¹¹ Avcı, *Türk Hukuk Tarihi*, 116 vd.; Mustafa Sabri Küçükaşçı, Ali Satan ve Abdulkadir Macit, Editör, *Geçmişten Günümüze Hilafet*, İstanbul: İlem Yayınları, 2019), 49; M. Ali Kapar, "İslam'da Bey'at (Seçim Usulü)", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 4 (1991): 73-83.

¹² Fatih Mehmet Sancaktar, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Anayasa, Seçim ve Meclis Tecrübesi*, (İstanbul: Ötügen Yayınları, 2021): 67, Ahmet Akgündüz, *İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı Kamu Hukuku*, C. 1, (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2011): 442-444.

¹³ Musa Çadircı, "Osmanlı Devrindeki Halk Oy'unun Yönetimdeki Yeri", *Özgür İnsan*, S. 3 (1972): 26.

¹⁴ Ekinci, *Osmanlı Hukuku*, 148; İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, (İstanbul: Hil Yayınları, 1987), 127.

lisleri, muhassıllık meclislerinin kaldırılması ile isim değiştirerek bu meclislerin yerini alan ve devamı özelliği gösteren kurumlardır¹⁵. Taşra meclislerinin vergi toplama gibi idari yetkileri ve adli yetkisi bulunmaktadır¹⁶. Daha çok danışma hüviyetleri olsa da adı geçen meclisler vilayet nizamnamelerine kadar temsili kurumlar olarak kabul edilebilir¹⁷. Karmaşık ve modern seçim ilkelerine aykırı bir usulle açık oy, açık tasnif ile seçimler gerçekleştirilmiştir. Aday olma şartlarını taşıyan kişiler isimlerini mahkemeye yazdırıp aday olmuşlardır. Seçmen olabilmek için de akıl sahibi, geliri iyi, emlak sahibi ve laf anlar olmak gerekmektedir. Herkes seçmen değildi, kura ile her köyden 5 kişi seçilir ve kazanın büyüklüğüne göre bu sayı farklılık gösterirdi. Adaylar bu seçmen kitlesi tarafından seçilirdi¹⁸. İlk meclislerde seçilen üyeler vali, ayan ve güç sahiplerinin yakınları olduğundan ve halkın yönetime doğrudan katılımını gerçekleştirme amacı taşımadığından kimi yazarlar bu meclislerin siyasal katılımı sağlamadığını savunmaktadır¹⁹.

Osmanlı Devleti 1864'ten itibaren taşradaki vergileri daha etkin toplamak için Muhassıl Meclisi adıyla yerel kurumlar oluşturmuştur. Bu yerel kurumlarda atama ile gelenlerin yanı sıra seçimle gelen üyelerin de yer alması öngörülmüştür. Tanzimat döneminin seçimlere ilişkin diğer bir önemli gelişmesi ise vilayet sistemiyle ortaya çıkmıştır. 1864 ve 1871 Vilayet Nizamnameleri ile Osmanlı yeni bir vilayet örgütlenmesine ile köklü bir idari değişime gitmiştir. Bu örgütlenmede eskilerin yerini alan yeni idari birimler kurulmuş ve yeni temsili kurumlar ihdas edilmiştir. Vilayet, liva ve kazalarda idari meclisler oluşturulmuştur. Bu meclislerin tabi üyeleri olduğu gibi seçimle gelen iki Müslüman ve iki gayrimüslim olmak üzere dört üyesi bulunmuştur. Seçimle gelen üyelerin seçilme işlemi karışık ve uzun bir usule dayanmıştır²⁰. Taşra idaresinde bulunan vilayet, liva ve idare meclisleri bir çeşit yerel yönetim kurulu olarak düşünülebilir. Yönetim sisteminde yapılan reformla vilayet, liva, kaza ve nahiye idare meclisleri kurulmuştur. Vilayet umumi meclislerinde seçimle gelen üyeler de yer almıştır. Bu meclis üyelerinin bir kısmı ilk Osmanlı parlamentosunda mebus olarak görev yapmışlardır²¹.

¹⁵ İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018): 44.

¹⁶ Kadir Acar, "Osmanlı'da Taşra Meclislerinin Mülki ve Hukuki Görevlerinin Ayrılması", *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 2, S. 2 (2015): 1.

¹⁷ Mustafa Gençoğlu, "1864 ve 1871 Vilayet Nizamnamelerine Göre Osmanlı Taşra İdarisinde Yeniden Yapılanma", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 S. 1 (2011): 32.

¹⁸ Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdaresi*, 36.

¹⁹ Özgür Yılmaz, "Tanzimat Döneminde Osmanlı Taşra İdare Meclisleri (1840-1871)", *History Studies International Journal of History*, 6, S. 6, (2014): 265.

²⁰ Gençoğlu, 1864 ve 1871 Vilayet Nizamnamelerine Göre Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma, 34; Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, 127.

²¹ Mehmet Alkan, "Osmanlıdan Günümüze Seçimler Kısa Tarihi", *Görüş Dergisi*, S. 48, (1999): 48; Musa Çadircı, "Türkiye'de Kaza Yönetimi (1840-1876)", *Bellefen* 53, S. 206 (1989), 237 vd.

Osmanlı tarihindeki ilk genel seçim olan Mebusan Meclisi seçimleri planlandığında bir seçim kanunu yoktu. Bu nedenle ilk seçimlerde kullanılmak üzere 1876 tarihinde “Meclis-i Umuminin Suret-i İntihabına ve Tayinine Dair Talimat-ı Muvakkate” adını taşıyan bir düzenleme yapılmış ve meclisin nasıl oluşturulacağı kurallara bağlanmıştır²². Düzenleme Sultan II. Abdülhamit’in onayı ile yürürlüğe girmiştir. Talimat-ı Muvakkate, 1877 yılında taşrada yapılan ilk eyalet seçimlerinde uygulanmıştır. Aynı bir seçim bölgesi olan İstanbul ve çevresinde ise “Beyanname” adıyla hazırlanan kanunname uygulanmıştır. Hazırlanan bir cetvel ile de mebusların illere göre dağılımı gösterilmiştir²³. Talimat-ı Muvakkate ile Beyannamenin bazı hükümleri Kanun-ı Esasinin düzenlemeleri ile zıtlık oluşturmuştur. Örneğin Kanun-ı Esâsi’nin 69’uncu maddesi seçimlerin dört yılda bir yapılacağını öngörmesine rağmen Talimat-ı Muvakkate seçimlerin ilgili yıla ait olduğunu düzenlemiştir. Bu uyumsuzluk Kanun-ı Esasi’nin 43 ve 70’inci maddelerinin farklı anlaşılmasından kaynaklanmaktadır²⁴.

28 Haziran 1877’de Osmanlı-Rus Savaşı’nın çıkması ile ilk meclis dağılmıştır. Aynı yıl Talimat-ı Muvakkate esaslarına göre ikinci genel seçim yapılmıştır. 13 Aralık 1877 yılında göreve başlayan ikinci meclis de birinci meclis gibi padişah tarafından 1878 yılında feshedilmiştir. Meclis dağılmadan önce bir seçim yasası hazırlanmış, bu kanun Ayan Meclisi’nden de geçmiş; ancak padişah bu yasayı onaylamadan meclisi tatil etmiştir²⁵.

Yaklaşık 30 yıllık bir aradan sonra 1908 yılında padişah meclisin tekrar toplanmasına karar vermiştir. Osmanlı Mebusan Meclisi tarafından hazırlanan ancak yürürlüğe konulmayan “İntihab-ı Mebusan Kanunu²⁶” padişah onayı ile yürürlüğe girmiş ve 1942 tarihinde kabul edilen 4320 sayılı Mebus Seçimi Kanunu’nun yayımlanmasına kadar yürürlükte kalmıştır²⁷. Bunun dışında 1912 yılında Kanun-ı Muvakkat ve 1919 yılında Mebusan İntihabına Mahsus Kararname yürürlüğe girmiştir. Osmanlı döneminde seçimlere ilişkin son düzenleme ise Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal tarafından yayınlanan 1920 yılına ait “İntihab Hakkında

²² Bekir Sıtkı Baykal, “Birinci Meşrutiyet’e Dair Belgeler”, Belleten 25, S. 96 (1960): 609-612, Ali Fuat Başgil, *Hukukun Ana Mesele ve Müesseseleri*, (İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 1946): 24-25.

²³ Seydi Vakkas Toprak, “İlk Osmanlı Seçimleri ve Parlamentosu”, *Sosyoloji Dergisi*, 3, S. 26 (2013): 173; Selda Kılıç, “1876 Meclis-i Mebusanı ve Seçim Hazırlıkları”, *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 30 (2011): 30.

²⁴ Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017): 153-154-155; Sancaktar, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Anayasa, Seçim ve Meclis Tecrübesi*, 67.

²⁵ Satılmış Gökbayır, “Gizli Bir Cemiyetten İktidara: Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin 1908 Seçimleri Siyasi Programı”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3, S. 1 (2012): 75.

²⁶ Servet Armağan, “Türkiye’de Parlamento Seçimleri”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 33, S. 3-4 (1967): 59.

²⁷ İntihab-ı Mebusan Kanununun yürürlüğe girdikten sonra uygulanmasına yönelik “İntihab-ı Mebusan Kanunununnamesi’nin Suret-i İcraiyesi’ne Dair Talimat Layihası” tüm vali ve mutasarrıflıklara gönderilmiştir. *Düstur*, II. Tertip, c. 1, 37-39.

Tebliğ”dir²⁸. Özetle Osmanlı Devleti’nde ilki I. Meşrutiyet dönemi, diğerleri de II. Meşrutiyet ve mütareke dönemi olmak üzere toplam beş seçim yapılmıştır²⁹. İlk seçimler 1876/1877 yılında Kanuni Esasi, Talimat-ı Muvakkate, Beyanname ve mebus dağılımını gösteren Cetvel çerçevesinde, diğerleri de 1908, 1912, 1914, 1919 yıllarında İntihabı Mebusan Kanunu esas alınarak yapılmıştır³⁰.

II. OSMANLI HUKUKUNDA SEÇİMLERİN GENEL ESASLARI

Etkin siyasi makamların seçimle belirlenmesi demokrasinin temel unsurlarındandır. Seçim uygulamalarında seçimlere katılacak seçmenlerin belirlenmesi, oy hakkı ilkelerinin ortaya konulması ve seçim sistemi tercihi önemlidir. Ülkeler genel olarak birbirine benzer ancak kendilerine özgü olarak bu konuları düzenlemiştir. Osmanlı Devleti’nde de oy hakkına ve seçim sistemlerine ilişkin düzenlemeler yer almıştır.

Seçim, en sade hali ile yönetilenlerin yönetenleri belirlemesiyle sonuçlanan hukuki süreç ve işlemler bütünü olarak ifade edilebilir. Bu nedenle Osmanlıda seçim süreci içinde yer alan mebuslar, meclis ve bunların padişah ile olan hukuki münasebetlerine kısaca değinmek o dönemin seçimlerini doğru değerlendirmek için faydalı olacaktır. Kanun-i Esasi’de meclis Meclis-i Ayan ve Meclis-i Mebusan olarak iki meclisten oluşmaktadır. Heyet-i Ayan üyeleri padişah tarafından atanmakta ve ömür boyu görevde kalmaktadır³¹. Meclisin seçilen kısmını oluşturan, Heyet-i Mebusan ise her elli bin erkek nüfusu bir üye temsil edecek şekilde iki dereceli bir seçimle ve gizli oyla halk tarafından seçilmiştir. Sancak temel seçim birimi olarak kabul edilmiştir. 1876 tarihli Talimat-ı Muvakkat ile seçimlerin yapılma usulü belirlenmiştir³². Kanun-i Esasi’nin 47’nci maddesi gereği mebuslara yasama sorumsuzluğu ve dokunulmazlığı güvenceleri verilmiştir. Bu düzenlemeler sonucunda Osmanlı döneminde temsili nitelikte, seçime dayalı ve yasama yetkisine sahip bir meclis oluşmuştur. Bununla birlikte padişahın yasama yetkilerini kullanmada güçlü rolü devam etmiştir. Meclis-i Umumi’nin her iki heyeti de padişah buyruğu ile Kasım ayında açılmakta ve beş ay görev yaptıktan sonra mart

²⁸ Melike Ayşe Kapdan, “Türkiye’de Parlamento Seçimleri ve Yasal Çerçevesi”, (Yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü 2019): 55.

²⁹ Alaattin Uca, “Son Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimlerinde Yayımlanan Bir Talimatname ve Düşündürdükleri”, 8, S. 73 (2021), 2116; Cezmi Arslan ve Kenan Olgun, 1876’dan 1950’ye İstanbul’un Seçim Tarihi, Büyük İstanbul Tarihi, 3, 328, Erişim Tarihi: Şubat 10, 2023. <https://istanbultarihi.ist/>.

³⁰ Rıdvan Akın, *Türk Siyasal Tarihi 1908-2000*, (İstanbul: On İki Levha Yayınları, 2010): 14-15; Özlem Karsandık Yazıcı, “Osmanlı Devlet’inde Bir Mebus Adayının Seçim Beyanname”, *Çanakkaale Araştırmaları Türk Yılığ*, 19, S. 31 (2021): 145-146.

³¹ Ali Akyıldız, “Meclis-i Ayan”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Erişim Tarihi: Şubat 10, 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr>; Kılıç, “1876 Meclis-i Mebusan ve Seçim Hazırlıkları”, 33.

³² Eren, *Anayasa Hukuku Dersleri*, 195-196; Hasan Kayalı, “Elections and the Electoral Process in the Ottoman Empire, 1876-1919”, *International Journal of Middle East Studies* 27, No. 3 (Aug. 1995), 269.

ayında kapanmaktadır³³. Padişah zorunlu toplantı dönemleri dışında da meclisi toplantıya çağırabilmekte ayrıca gerektiğinde üyeleri yeniden seçilmek kaydı ile Heyet-i Mebusan'ı feshedebilmektedir³⁴. 1908 yılında seçilen Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayan anayasa değişikliği yapmış, yapılan bu değişiklikle yürütmenin yetkileri kısıtlanırken yasamanın yetkileri güçlendirilmiştir. Meclisin kendiliğinden toplanabilmesi, meclis başkanını serbestçe seçme, padişah harcamalarının parlamento tarafından denetimi ve yasa önerme için padişah izninin aranmaması bu değişikliklerden bazılarıdır. 1908, 1912 ve 1914 yıllarında üç genel seçim yapılmıştır. Bütün bu seçimler imparatorluğun toplumsal ve düşünsel yapısını etkilemiş, demokratik dönüşümün temelini oluşturmuştur³⁵. Osmanlı tarihinde seçimlerde farklı düzenlemelerin uygulanması gerekmiştir. Kanun-i Esasinin ilanı vakit alacağı için önce seçim yapılması kararı alınmış, bu nedenle seçim kanunu yokken seçimlere gidilmiştir. Seçimlerin sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi için usul ve esasları belirleyen bir yasa hazırlanmıştır³⁶. Bu sebeple Talimat-ı Muvakkate ve Beyanname (bir nev'i kanun hükmünde kararname) oluşturulmuştur. Talimat-ı Muvakkate, Kanun-i Esasi'den farklı hükümler içerdiği gibi Beyanname'nin de kısmen Talimat-ı Muvakkate'den ayrılan özellikler içerdiği görülmektedir. Seçimler için 1908 sonrasında ise İntihab-ı Mebusan Kanunu hükümleri geçerli olmuştur. Çalışmamızda yoğunlukla Osmanlı seçimlerinin usulünü belirleyen Talimat-ı Muvakkate, Beyanname ve 1908 tarihli seçim kanunu düzenlemeleri çerçevesinde seçim esasları incelenmiştir. Adı geçen düzenlemeler farklı dönemlerde uygulanmış yasal düzenlemelerdir. Yoksa birbirinden bağımsız ve farklı hükümler içeren normlar aynı anda yürürlükte değildir. Metin içerisinde karışık olarak verildiği için bu durumun göz önünde bulundurulması kafa karışıklıklarının önüne geçecektir.

A. OSMANLI HUKUKUNDA OY HAKKI

Oy hakkı, belirli şartları taşıyan kişilerin yönetime ilişkin tercihlerini ortaya koymalarını sağlayan temel seçim unsurudur. Oy hakkına sahip kişiler seçmen kimliği kazanmaktadır. Bu başlık altında oy hakkı, Osmanlıdaki şartları ve ilkeleri açısından ele alınmıştır.

1. Osmanlı Hukukunda Oy Hakkının Şartları

Oy hakkının şartları her ülkenin Anayasası ve ilgili kanunları tarafından belirlenmektedir³⁷. Oy hakkının şartı olarak vatandaş olmak, belirli bir yaşı doldur-

³³ Kanun-i Esasi md. 43; Cem Eroğul, *Anatüzeğe Giriş*, (Ankara: İmaj Yayıncılık, 2000): 216.

³⁴ Kanun-i Esasi md. 44, md. 7.

³⁵ Eroğul, *Anatüzeğe Giriş*, 223.

³⁶ Toprak, "İlk Osmanlı Seçimleri ve Parlamentosu", 173; Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, 152; Başgil, *Hukukun Ana Mesele ve Müesseseleri*, 24-25.

³⁷ 1982 Anayasasının 67. maddesinde ve Seçim Kanunu'nun 8. ve 86. maddelerinde oy hakkının şartları düzenlenmiştir.

muş olmak, seçmen listesine kayıtlı olmak, ehliyetsiz olmamak, liyakatsiz olmak gibi şartlar kabul edilmektedir³⁸.

Osmanlı hukukunda seçmenliğin şartlarını düzenleyen 02.08.1908 tarihli İntihab-ı Mebusan Kanunu'na göre seçmen olabilmek için 25 yaşını doldurmak, Osmanlı vatandaşı olmak, Osmanlı devleti sınırları içinde erkek nüfusu kapsayacak şekilde hazırlanan seçmen listesine yazılı olmak ve 1 yıldır aynı mahalde ikamet etmek şartları aranmıştır. Medeni haklardan mahrum bulunmak, yabancıardan imtiyaz hakkı olmak, iflas edip iade-i itibar olmamak, mallarına haciz konulup kaldırılmamış olmak, devlete az çok vergi vermemek seçme hakkının düşme sebepleridir (m. 11). Seçme hakkına sahip olup da oy kullanamayacaklar bunlar ile sınırlı değildir, 8'inci madde gereği bir kimsenin hizmetkarlığında bulunanlar, kötü şöhrete sahip olanlar ile kabahat, cinayet ve siyasi suç işlemiş olanlar da oy kullanamayacaktır³⁹. İntihab-ı Mebusan Kanunu iki dereceli seçim öngördüğünden ikinci seçmenlere ilişkin şartları ayrı bir maddede aynı şartları tekrar etmek suretiyle düzenlemiştir (m. 22). İkinci seçmenler için vergi verme ve ilmühaber ibrazı şartları aranmamıştır (m. 21). Memurlara ve askerlere oy kullanma hakkı verilmiştir⁴⁰.

Seçmen listesinin nasıl oluşturulacağı ise 1 Ocak 1877/16 Zilhicce 1293 tarihli Dersaadet Beyanamesi'nin 2. maddesinde düzenlenmiştir⁴¹. Buna göre muhtarlar ve imamlar şartları taşıyan kişileri belirleyerek seçmen listesini oluşturmakla yükümlü tutulmuştur. İntihab-ı Mebusan Kanunu'nun ana 2. maddesinde ise seçmen listelerine ilişkin bir başka düzenleme yapılmıştır. Seçmen listelerinin hazırlanması ile ilgili sorumluluk valilere verilmiştir. Kanunun ikinci faslı seçmen listelerine ilişkindir. Seçmen listeleriyle görevli komisyonun oluşturulması, tutulacak defterlerin düzenlenmesi, denetimi ve korunması gibi pek çok ayrıntı bu maddelerde yer almıştır (m. 3-9).

2. Osmanlı Hukukunda Oy Hakkının İlkeleri

Günümüz demokrasilerinde adil ve özgür seçimlerin tespitinde genel oy, eşit oy, gizli oy, seçimlerin serbestliği, tek dereceli seçim, açık sayım ve döküm, seçimlerin yargısal organların yönetim ve denetiminde yapılması ilkeleri kullanılmaktadır⁴².

³⁸ Kemal Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, 301-302; Dursun Karaman, *Seçim Hukuku Uygulaması*, (Ankara: Seçkin Yayınları, 2011): 9.

³⁹ Babanzade İsmail Hakkı, *Hukuk-ı Esasiye*, (Ankara: Erguvani Yayınevi, 2014) 146; Sancaktar, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Anayasa, Seçim ve Meclis Tecrübesi*, 229; Taha Niyazi Karaca, *Son Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimleri*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2004): 2.

⁴⁰ Babanzade, *Hukuk-ı Esasiye*, 147, 148.

⁴¹ Toprak, "İlk Osmanlı Seçimleri ve Parlamentosu", 183.

⁴² 1982 Anayasasınının 67/2 fıkrasına göre "Seçimler ve halkoylaması, serbest, eşit gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre, yargı yönetim ve denetimi altında yapılır."

a. Genel Oy İlkesi

Genel oy ilkesi, vatandaşlık, yaş ve fiil ehliyetine sahip olma gibi birtakım şartları yerine getiren herkesin oy kullanma hakkına sahip olmasını ifade eder. Genel oy hakkının zıddı olan kısıtlı oy hakkı ise vergi, servet, yetenek, cinsiyet, ırk ve din şartına bağlı olarak oyun kullanılmasıdır⁴³.

1876 Anayasasının 65. maddesinde geçen "... *tebaayi Osmaniyeden her elli bin nüfus zükurda*" ibaresi oy kullanma hakkının erkeklere tanındığını göstermektedir. 1876 Anayasası'nın genel oy ilkesinin tersi olan kısıtlı oy ilkesini benimsediği anlaşılmaktadır⁴⁴. Nitekim Mebusan Meclisi üyeleri, Osmanlı tebaasından sadece belirli niteliklere sahip erkek seçmenlerce seçilmiş ve kadınlara seçme hakkı verilmemiştir. Seçimlere erkeklerin katılımı da tam manası ile gerçekleşmemiştir.

Kadınlara oy hakkı verilmesi tüm dünyada 19. yüzyılın sonlarında yoğun olarak gündeme gelmeye başlamıştır. Avrupa'da kadınlara ilk oy hakkını Finlandiya 1907 yılında tanımıştır. Bu tarihten sonra uzunca bir süre kadınlara oy hakkı tanıyan ülkeler bir elin parmaklarını geçmeyecek sayıda olmuştur. Osmanlı hukuk doktrininde de kadınlara oy hakkı tanınması konusunun tartışıldığı görülmektedir. Konuyu değerlendiren Babanzade İsmail Hakkı, İngiltere'de oy hakkının erkeklere dahi vergi vermesi karşılığında tanındığını, vatan savunmasında kadına erkek kadar sorumluluk yüklenmediğini belirtmiş; bu şartlarla kadınlara oy hakkı tanınsa bile kadınların vergi vermek vb. şartları sağlayamayacağı için büyük bir çoğunluğunun zaten oy hakkına sahip olamayacağını dile getirmiştir⁴⁵. Bununla birlikte dönemin yazarları arasında kadınların da oy hakkına sahip olması gerektiğini ileri sürenler de vardır⁴⁶. Sosyal ise genel oya getirilecek cinsiyet ya da öğrenim esaslı kısıtlamaların geniş halk kitlelerinin oy hakkının yoksunluğunu getireceğini ifade etmiş ve oy hakkı sınırlandırılması yerine kişilerin tercihlerini saptıran ekonomik ve sosyal engeller üzerinde durulmasını önermiştir⁴⁷.

Seçimlere ilişkin Talimat-ı Muvakkate'nin 2. maddesine göre, İstanbul dışındaki yerlerde mebuslar, vilayet, liva ve kazaların idare meclisi azaları tarafından seçilmiştir. Tüm ülkede seçimlerin yapılması uzun zaman alacağı için taşrada daha önce yöre halkınca seçilen meclis azaları ikinci seçmen olarak kabul edilmişlerdir⁴⁸. Bu meclislerin azaları daha önce halk tarafından seçildiği için, seçilen mebuslarda halk tarafından seçilmiş sayılmıştır. Armağan, bu kişilerin idari işler

⁴³ Yavuz Atar, *Türk Anayasa Hukuku*, (Ankara: Seçkin Yayınları, 2022): 83.

⁴⁴ Sabri Coşkun, *Seçim Hukuku*, (Ankara: Mahalli İdareler Derneği Yayını, 2004): 2.

⁴⁵ Babanzade, *Hukuk-ı Esasiye*, 136-139.

⁴⁶ Sabiha Zekeriya, "Kadınlar ve İntihabat", *Büyük Mecmua*, S. 14, 30 (Teşrinievvel 1919): 218-219; Ayrıca bkz. B. (yazar kısmında sadece "b." kısaltması vardır) "İngiltere'de Kadınların Hak ve İntihabı", *Resimli Kitab* 9, S. 51, (Teşrinievvel-Şubat 1329): 447-454.

⁴⁷ Mümtaz Soysal, *100 Soruda Anayasasının Anlamı*, (İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1977): 164.

⁴⁸ Seydi Vakkas Toprak, "İlk Osmanlı Seçimleri ve Parlamentosu", 175.

için seçildiğini, mebusların bu üyeler tarafından seçilmesinin seçim hürriyetini ihlal ettiğini belirtmiştir⁴⁹. Tanör de idare meclisi üyelerinin yerel hizmetler amacıyla seçildiğini aynı zamanda bu üyelerin idari hiyerarşiye bağlı olduğunu belirterek bu durumun demokratik seçim ilkelerine aykırılık teşkil ettiğini ifade etmiştir⁵⁰. Taşra seçimlerinde sadece İdare Meclisi'ni oluşturan erkek üyeler oy kullanabilmiştir.

İstanbul ve civarında yapılan seçimlerde ise mülk sahibi olan erkekler oy kullanabilmiştir. Çünkü Talimat-ı Muvakkate'ye göre birinci seçmen olabilmek için “*emlaka mutasarrıf olmak*” şartı aranmıştır. 1908 tarihli İntihab-ı Mebusan Kanunu'na göre ise, seçmen olabilmek için devlete az veya çok vergi verme şartı getirilmiştir. Uygulamada vergi ilkesinin kötüye kullanıldığına dair dönemin mebus adayları olan Muhammed Tahir seçim beyannamesindeki kayıt dikkat çekmektedir. Muhammed Tahir, Müslümanların seçim konusunda bilinçsizliğinden yakınmakta ve gayrimüslimlerin ise seçime katılma çaba ve haksız uygulamalarını anlatmaktadır. Malı olmayanlara geçici süre ile birer domuz verilmesi, yaş şartının ihlali ve hayatta olmayanlar adına oy kullanılmasını yapılan usulsüzlük örnekleri olarak saymıştır⁵¹.

Osmanlı uygulamasında sadece erkeklere seçim hakkının tanınması, erkeklerde arasında da vergi ödeme kriteri ve belirli bir servet veya malvarlığına sahip olma şartlarının aranması nedeniyle genel oy ilkesinin hayata geçmediğini söyleyebiliriz. Bunların dışında genel oy ilkesine getirilen yaş, seçmen kütüğüne kaydolma, vatandaşı olma gibi makul şartlar genel oy ilkesinden sapma teşkil etmez⁵².

b. Eşit Oy İlkesi

Eşit oy ilkesi, herkesin tek ve eşit oy hakkına sahip olmasıdır. Eşit oy ilkesinde kişilerin statüleri, eğitim ve ekonomik seviyeleri gibi etmenler bu eşitliği bozamaz, tek kişi ancak tek oy kullanabilir⁵³.

Osmanlı seçim hukukunda iki oy kullanma hakkına sahip herhangi bir kişi veya grup yer almamıştır. Oy hakkına sahip her seçmen tek ve eşit oy kullanmıştır. Bu sebeple Osmanlı seçim hukukunda eşit oy ilkesinin var olduğu söylenebilir. İntihab-ı Mebusan Kanunu'nun beşinci faslında mükerrer oy kullanmak seçim suçu olarak düzenlenmiştir. Türkiye'de eşit oy ilkesi 1876 Anayasası'ndan bu yana varlığını sürdürmektedir⁵⁴.

⁴⁹ Armağan, “Türkiye’de Parlamento Seçimleri”, 51.

⁵⁰ Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, 154.

⁵¹ Yazıcı, “Osmanlı Devleti’nde Bir Mebus Adayanın Seçim Beyannamesi”, 151-152.

⁵² Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, (Ankara: Yetkin Yayınları, 2022): 90; Abdurrahman Eren, *Anayasa Hukuku Dersleri*, (Ankara: Seçkin Yayınları, 2022): 378.

⁵³ Eren, *Anayasa Hukuku Dersleri*, 378.

⁵⁴ Ümit Güveyi, “Türkiye’de Seçme ve Seçilme Hakkı Boyutunda Yaşanan Demokratikleşme Sürecinin Kısa Tarihçesi ve Bu Süreçte Kadim Türk Kültürünün Rolü”, *TBB*, S. 137 (2018): 54-55.

Osmanlı çağdaşı Batı ülkelerinde belirli şartları haiz kimselere çoğul oy hakkı tanınmasını savunanlar vardır⁵⁵. Aile reisi olmak, belirli oranda vergi vermek, çocuk sahibi olmak, belirli meslek icrası ve eğitim durumu gibi nitelikler çoğul oy hakkı şartları olarak düşünülmüştür. Osmanlı çağdaşı Belçika, İngiltere, ABD, Fransa gibi ülkelerde çoğul oy uygulamaları yapılmıştır⁵⁶.

c. Tek Dereceli Seçim İlkesi

Tek dereceli seçim ilkesi, seçmenlerin temsilcileri aracısız, doğrudan doğruya seçmeleri anlamına gelir. İki dereceli seçim ise birinci seçmenlerin ikinci seçmenleri seçtiği ve ikinci seçmenlerinde milletvekillerini seçtiği sistemdir. Seçmen önce ikinci seçmenleri seçer, ikinci seçmenler ise yeni bir seçimle milletvekillerini seçerler⁵⁷.

1876 Anayasasının 72. maddesine göre seçimler tek dereceli olarak düzenlenmiştir. Buna karşın çeşitli düzenlemelerde ve uygulamada iki dereceli seçim uygulamaları olduğu görülmektedir.

Seçimlere ilişkin Talimat-ı Muvakkate'de açık bir hüküm bulunmamakla birlikte, 1876 ve 1877 yıllarındaki seçimler iki dereceli olarak gerçekleşmiştir. Taşrada evvelce seçilmiş olan İdare Meclisi üyeleri ikinci seçmen olarak kabul edilmiş ve mebuslar meclis üyelerince seçilmiştir⁵⁸. Aynı dönemde İstanbul ve civarında yapılan seçimlerde ise ikinci seçmenler halk tarafından belirlenmiştir. İkinci seçmenlerin taşrada İdare Meclisi üyeleri tarafından, İstanbul ve civarında ise halk tarafından seçildiği görülmektedir⁵⁹.

1908 tarihli İntihab-ı Mebusan Kanunu seçimlerin iki dereceli olacağı hükümünü getirerek Kanun-ı Esasi'ye aykırı bir düzenleme yapmıştır. Seçmen olma şartlarını taşıyan her 500 birinci seçmen ikinci seçmenleri belirlemiştir. Her seçmen yalnızca bir oy hakkına sahiptir (m. 21). Kanun ikinci seçmenlerin oy hakkının usulünü de düzenlemiştir (m. 45, 46, 47).

1914 seçimlerinde İntihabı Mebusan Kanuna ek olarak 25 Eylül 1328 tarihli Kanun-ı Muvakkat uygulanmıştır⁶⁰. Muvakkat kanun ile ilk defa asker kişilerin oy kullanması yasaklanmıştır. Bunun dışında düzenleme seçimlere ilişkin farklı bir hukuki düzenleme içermemektedir⁶¹.

⁵⁵ Ömer Anayurt, *Anayasa Hukuku Genel Kısım*, (Ankara: Seçkin Yayınları, 2022): 563 vd.

⁵⁶ Babanzade, *Hukuk-ı Esasiye*, 141-142; Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, 305-306.

⁵⁷ Osman Korkut Kanadoğlu ve Ahmet Mert Duygun, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, (İstanbul: Onikilevha Yayınları, 2021): 156.

⁵⁸ Armağan, "Türkiye'de Parlamento Seçimleri", 157-159, Toprak, "İlk Osmanlı Seçimleri ve Parlamantosunu", 174.

⁵⁹ Armağan, "Türkiye'de Parlamento Seçimleri", 160.

⁶⁰ Baykal, "Türkiye'de İlk Seçimler ve Yasal Dayanakları", 201.

⁶¹ Armağan, "Türkiye'de Parlamento Seçimleri", 64.

d. Kişisel Oy İlkesi

Seçmenin oyunu bizzat kendisinin kullanmasını yani kendi eli ile oyunu sandığa atmasını ifade eder. Bu ilkeye göre kişi oyunu bir başkası aracılığıyla kullanamaz⁶². Dersaadet Beyannamesi herkesin bizzat sandık başına giderek oy atması gerektiğini, aynı zamanda oy kullanırken yanında başka bir kişiyi getiremeyeceğini ve bütün oy verme işlemini bizzat yapması gerektiğini vurgulamıştır (m. 12). Bu düzenlemeler bize kural olarak kişisel oy ilkesine uyulduğunu göstermektedir.

İntihab-ı Mebusan Kanunu'nda ise kişisel oy ilkesinin istisnası sayılabilecek bir hüküm yer almıştır. Kanunun 9. maddesinde askere alınan kişilerin İdare Meclisleri aracılığıyla istedikleri bir kişiyi oy vermek üzere vekil tayin edebilecekleri düzenlenmiştir. Bu düzenleme Osmanlı'nın çağdaşı Avrupa ülkelerinde yoktur. Ülkelerin büyük çoğunluğunda askerlere oy hakkı tanınmamıştır⁶³. Bu istisna dışında sahte isimle oy vermek, başkası adına oy vermek seçim suçları olarak kanunun beşinci faslında düzenlenmiştir.

İntihab-ı Mebusan Kanunu 40. maddesinde de bizzat oy kullanmanın bir istisnasına yer vermiştir. Buna göre oy kullanmaya gelemeyecek olanlar oy pusulasını mühürleyerek ve mazeretlerini açıklayan bir mektupla Heyet-i Teftişîye başkanına iletmek yoluyla oy kullanabilmişlerdir. Heyet-i Teftişîye'ye mektupla gelen oyların sahiplerini tanıdığı anda oyu kabul etmek, tanımiyorsa oyu reddetmek yetkisi verilmiştir.

1920 tarihli İntihab Hakkında Tebliğ'e göre kişiler ad ve unvanlarını belirterek doğrudan ya da mektupla yazılı olarak oy kullanabilmişlerdir.

e. Gizli Oy, Açık Tasnif İlkesi

Gizli oy en sade hali ile seçmen iradesinin mahremiyetinin sağlanmasıdır. Seçmen dışında kimselerin tercihin ne olduğunu bilmemesini sağlar. Gizli oy ilkesi bu yönüyle kişinin dış baskılardan korunmasını da sağlar. Açık sayım döküm ilkesi ise kullanılan oyların herkesin gözü önünde yetkililerce sayılmasıdır⁶⁴. Osmanlı seçim hukukunda gizli oy ilkesi anayasada ve çeşitli hukuki düzenlemelerde yer almış ve uygulama buna göre gerçekleştirilmiştir. Kanuni Esasi'nin 66. maddesi seçimlerin gizli oy kaidesinde yapılacağını ve uygulamasının özel kanun ile düzenleneceğini belirtmektedir. Dersaadet Beyannamesi de oy verme işleminin nasıl olacağına ilişkin hükümler içermektedir⁶⁵. Beyanname gereği seçmen listesine kayıtlı olan kişilerin gizli oy ilkesine uyarak oylarını kullanacağı; oy verme işleminin yapılma usulü ayrıntılı olarak anlatılmıştır (m. 10).

⁶² Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, 308; Bülent Tanör ve Necmi Yüzbaşıoğlu, *Türk Anayasa Hukuku*, (İstanbul: Beta Yayınları, 2023): 239.

⁶³ Babanzade, *Hukuk-ı Esasiye*, 140.

⁶⁴ Bahar Öngüç, "1912 Seçimleri, Demokratik Seçim İlkeleri Işığında Kısa Bir İnceleme", *Anadolu Üniversitesi Hukuk Dergisi*, 7, S. 2, (2021), 312-313.

⁶⁵ Kapdan, "Türkiye'de Parlamento Seçimleri ve Yasal Çerçevesi", 39-40.

Osmanlı seçim hukukunda açık tasnif ilkesine uyulmuştur. İdare meclisleri seçtikleri mebusları belirleyip mühürlü bir zarfla kazalarda kaymakama, livalarda mutasarrıfa teslim etmişler. Kaymakam ve mutasarrıflar da bağlı oldukları valiye göndermiş ve Vilayet İdare Meclisleri'nde kurulan 15 kişilik komisyon üyelerinin huzurunda zarflar açılmıştır. Oylar sayılarak mebuslar belirlenmiş ve tüm seçim evrakları Bab-ı Aliye gönderilmiştir (Talimat-ı Muvakkate m. 4). Görüldüğü gibi oy sayma işlemi açık sayım döküm ilkesine riayet edilerek gerçekleştirilmiştir.

İntihab-ı Mebusan Kanunu'nun 51. maddesi oy sayma usulünü düzenlemiştir. Bu düzenleme açık sayım ve döküm ilkesine uygun bir hüküm getirmiştir. Buna göre oyların sandık kurulu huzurunda tek tek açılması ve oy pusulasındaki isimlerin kayıt altına alınması esası benimsenmiştir. Kanunun 59. maddesinde seçmen defterlerinin belediyelerce kopyalanması ve isteyenlere bu kopyaların verilmesi düzenlenmiştir.

1920 yılında yayınlanan İntihab Hakkında Tebliğ'in 6. maddesine göre oylar gizli olarak kullanılacak ve sayımı açık yapılacaktır.

f. Mecburi Oy

Mecburi oy ilkesi, seçmenlerin seçimlere katılma ve oy kullanma konusunda bir tercih hakkının bulunmamasını ifade eder⁶⁶. Oy hakkının görev ya da hak olması anlayışı millî egemenlik-halk egemenliği anlayışının ilkelerine dayanır⁶⁷. Oy hakkının bir hak mı görev mi olduğu, mecburi oy ilkesinin gerekliliği Osmanlı hukukunda da tartışılmıştır. Babanzade İsmail Hakkı oy hakkının bir görev olduğunu savunmuş, kişilerin görevi yapıp yapmamak hususunda serbest olmadıklarını belirtmiştir. Osmanlı çağdaşı ülkelerden Fransa, Belçika, Meksika gibi bazıları oy kullanmanın mecburi olduğunu kanunlarda düzenlemiştir. İtalyan seçim kanununda oy kullanmayanlara ceza verilmesi hükmü yer almıştır⁶⁸.

Türkiye'de mecburi oy ilkesi, ilk kez 1982 Anayasası ile öngörülmüştür, Osmanlı dönemi uygulamasında yer almamıştır⁶⁹. Biraz da bu sebeple olacak ki devrin kaynakları arasında, seçimlerin çok önemli olduğuna ve herkesin bu mesuliyeti yerine getirmesi gerektiğine dair halkı oy kullanmaya teşvik eden çok sayıda makaleye rastlanmıştır⁷⁰. Bu makalelerin hepsinde seçimlerin önemi vurgulanmış, bazı yerlerde insanların "bu vazifeyi ihmal" ettiği ifade edilmiştir. Bu makaleler-

⁶⁶ Anayurt, *Anayasa Hukuku Genel Kısım*, 579.

⁶⁷ Teziç, *Anayasa Hukuku*, 249.

⁶⁸ Babanzade, *Hukuk-ı Esasiye*, 141.

⁶⁹ Teziç, *Anayasa Hukuku*, 250.

⁷⁰ Abdurreşid İbrahim, "Mebusan İntihabatı ve Mesuliyet", *İslam Dünyası*, S. 17 (1329-1332-1913/1914): 256-259; Salih Zeki, "Meşrutiyetin Ruhu İntihabdır", *Beyânü'l-Hak* 6, S. 146, (6 Şubat 1327): 2612; Edip Antebi, "İntihâb", *Beyânü'l-Hak* 6, S. 146 (6 Şubat 1327): 2614-2615; Eşref Edip, "İntihabat Münasebetiyle Müslümanlara Vesaya", *Sebilü'r-Reşad*, 1-8, S. 444, (20 Muharrem 1338/ 16 Teşrin-i Evvel 1335): 22-23; Mehmed Alim, "Mebus İntihabatı ve Mesuliyet", *İtisam*, S. 36 (7 Ağustos 1335): 363-364.

de özellikle çeşitli ayet ve hadisler zikredilerek oy vermenin bir “vecibe” olduğu vurgulanmıştır. Mesela Abdurreşid İbrahim, “her çoban güttüğünden mesuldür” hadisi çerçevesinde oy kullanmanın bir sorumluluk olduğunu, “*neme lazım*” diyerek oy kullanmayanların hem Allah hem insanlar nezdinde mesul olacağını ifade etmiştir⁷¹. Edip Antebi ise Allah’ın emaneti ehline vermeyi emrettiğini, “*hakki intihab da bize bir emanettir, vediaı ilahiyedir ve emanetlerin en büyüğüdür*” diyerek Allah için bu sefer oy kullanırken hatıra gönle bakılmamasını, kimseden korkulmamasını, vicdanımızı lekelemememizi istemiş; seçilmesi gereken vekillerin özelliklerini sayarak öylelerini seçmemiz gerektiğini söyleyerek “*sonraki nedamet fayda vermez indallah mesul oluruz*” diyerek sorumluluğa vurgu yapmıştır⁷². Eşref Edip, pek çok ayet zikrederek seçimlerin önemini vurgulamış ve sonuç olarak memleketin kurtulması için el ele verilmesi gerektiğini, mebusların “*menâfi’i din ve vatandan başka bir şey düşünmememiz, mebuslarımızı iman ve ahlaki mübeyyen, irfan ve fazileti vasi’, hamiyet ve seciyesi mücerreb*” kişiler arasında seçilmesini ifade ederek bunun her Müslüman için bir “*farizâi mebrume*” olduğunu ifade etmiştir⁷³. Örnekleri çoğaltmak mümkündür.

g. Serbest Oy ve Seçimlerin Serbestliği İlkesi

Seçimlerin serbestliği ilkesi, vatandaşların hiçbir baskı, zorlama ve tehdit altında kalmadan oy kullanabilmelerini ifade eder⁷⁴. İntihab-ı Mebusan Kanunu’nda oy veren seçmenleri tehdit eden, zor kullanan, işinden atmakla ya da malı, ailesi ve kazancına zarar vermekle tehdit eden kişilere yönelik hapis ve para cezasının uygulanacağı ifade edilmiştir (m. 71). Kanun yalan ve uydurma haberlerle seçimleri bozmaya çalışanlar için de benzer cezalar düzenlemiştir. Kısacası dönemin seçim kanununda düzenlenen seçim suçları ile seçimlerin adil ve özgür bir şekilde gerçekleştirilmesi arzulanmıştır. Aynı zamanda seçim suçlarına ilişkin düzenlemeler seçimlerin serbestliği ilkesinin de hayata geçmesine olanak sağlamıştır. Bununla birlikte dönemin kaynaklarında seçim serbestliği ilkesinin ihlal edildiğine dair iddialara rastlamak mümkündür⁷⁵. Yine bunu konu alan çok sayıda gazete haberi mevcuttur.

Günümüzde ülkeler seçimlerin serbestliğinin sağlamak için farklı tedbirler uygulamaktadır. Seçim günü propaganda yasağı, oy verilen alana seçmenin yalnız olması ve seçmenlere baskı ve telkinde bulunanların cezalandırılması bu tedbirlerden bir kaçıdır.

⁷¹ Abdurreşid İbrahim, “Mebusan İntihabatı ve Mesuliyet”, 259.

⁷² Edip Antebi, “İntihâb”, 2615.

⁷³ Eşref Edip, “İntihabat Münasebetiyle Müslümanlara Vesaya”, 22-23; Ayrıca bkz. Eşref Edip, “Mülâhazat-ı Mütenevvia (Merd-i Rabbanî Cemaatledir, Kabineden Hariç Nazırlar, Ramazan’da Taat ve İntihabat, Hilal-i Osmani ve Mısır)”, Sebülür-Reşad, C. 1-8, S. 26-208, 16 Ramazan 1330/16 Ağustos 1328, 500-501.

⁷⁴ Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, 312.

⁷⁵ Mesela bkz. Mihriddin Arusi, “Nasıl Bu İdare Altında İdik? İntihabat Facialarından (Kütahya İntihabatı)”, Hikmet, S. 9, 26 Şaban 1330, 27 Temmuz 1328, 9 Ağustos 1911, 1.

h. Seçimlerin Yargı Organlarının Yönetim ve Denetiminde Yapılması İlkesi

Seçimlerin yargı organlarının yönetim ve denetiminde yapılması ilkesi, seçim sürecinin hukuka uygun olup olmadığının bağımsız ve tarafsız yargı organlarınca denetlenmesi ve uyuşmazlıkların giderilmesi mekanizmasıdır⁷⁶. Osmanlı seçim hukukunda seçimlerin yönetimi ve denetimi konusunda çeşitli önlemler alındığı görülmektedir. 1877 yılında hazırlanan Beyannamenin 5. maddesinde seçimlerin usulüne uygun yapılması ve seçimlere fesad karıştırılmasını önlemek için bir komisyon kurulması zorunlu tutulmuştur. Ancak bu görev doğrudan bir yargı organına verilmemiş, bu görev için özel olarak oluşturulan komisyona⁷⁷ bırakılmıştır.

Talimat-ı Muvakkate'nin 4. maddesinde seçim işlemlerinin denetiminin Şura-yı Devlet tarafından gerçekleştirileceği düzenlenmiştir. Bu görevin bir idari yargı ve danışma organı olan Şura-yı Devlet'e verilmesi, seçimlerin yargı yönetim ve denetiminde yapılması ilkesine uygundur.

İntihabı Mebusan Kanunu seçimlerde birini mebus seçtirmek amacıyla seçmene rüşvet verenler ve bunu kabul edenler başta olmak üzere, seçimlerde oy almak için makam, mevki ve memuriyet gibi devlet hizmeti bahşedenlere hapis ve para cezası yaptırımını getirmiştir (m. 64). Seçim sonuçlarını etkilemeye yönelik oy sandığı ve resmi evrakları çalan ve zarar verenler için de 1-3 yıl arasında hapis cezası öngörülmüştür (m. 65). Sahte isimle oy verenler, seçmen olma şartlarını taşımadığı halde oy kullananlar ve başkası adına oy verenler için de hapis ve para cezası yaptırımları getirilmiştir (m. 63, 64, 65). Kanunun beşinci faslında 61-75. maddeler arasında seçim suçları düzenlenmiştir.

İntihabı Mebusan Kanunu seçimlerin yönetim ve denetimi için Heyet-i Tefişkiye kurulmasını öngörmüştür (m. 5). Kanunun üçüncü faslı heyetin oluşmasına ve çalışmasına ilişkin hükümlere sahiptir. Bu hükümlerde seçimlerin usulüne ilişkin köylerde bilgilendirme yapılması, seçim günü kalabalık olmaması için seçmenin programlanması gibi düzenlemeler yer almıştır (m. 26, 27). Kanunun 35. maddesinde mühürsüz oy pusulalarının hile ile sandığa atılması halinde yok sayılacağı belirtilmiştir.

İntihab-ı Mebusan Kanunu sayım sonucunda oyların seçmen sayısından fazla olmasını düzenlemiştir. Bu durumda fazlalık oluşturan oy pusulalarının açılmadan yakılması gerektiği belirtilmiştir (m. 42).

1912 yılındaki seçimler, seçimlerin yönetim ve denetimi hususunda eleştiriler almıştır. 1912 seçiminin denetimi kanunda öngörülen Heyet-i Tefişkiye olarak adlandırılan, üst düzey bürokratların oluşturduğu bir kurul tarafından yapılmıştır.

⁷⁶ Güveyi, "Türkiye'de Seçme ve Seçilme Hakkı Boyutunda Yaşanan Demokratikleşme Sürecinin Kısa Tarihçesi ve Bu Süreçte Kadim Türk Kültürünün Rolü", 55.

⁷⁷ Komisyon üyelerinin hangi usulle belirleneceği aynı maddenin devamında düzenlenmiştir. Komisyon bir yargı organı değildir.

Bürokratların seçimin yönetim ve denetiminde görev alması iktidar partisi lehine, muhalefet aleyhine bir durum ortaya çıkarmıştır⁷⁸. Bu genel seçim literatürde “sopalı ve dayaklı seçim” olarak adlandırılmıştır⁷⁹.

B. OSMANLI SEÇİM SİSTEMİ

Seçim sistemleri “oyların milletvekilliklerine dönüştürülmesinde kullanılan teknik usullerdir⁸⁰.” Çoğunluk sistemi ve nispi temsil sistemi olarak iki temel seçim sistemi söz konusudur⁸¹. Çoğunluk sisteminde oyların çoğunu alan aday ya da parti aday listesi seçilmiş olur. Nispi temsil sistemi ise her partinin aldığı oy oranında mecliste temsiline imkân veren sistemdir⁸².

Kanun-ı Esasi’de seçim sistemine dair doğrudan düzenleme yoktur. Seçime ilişkin Talimat-ı Muvakkate’de ise çoğunluk anlamındaki ekseriyet kelimesi kullanılmış ve eşitlik halinde kura çekileceği belirtilmiştir. Kura basit çoğunluk uygulanan hallerde çözüm olmaktadır⁸³. 1877 ile 1919 yılları arasında yapılan seçimlerde basit çoğunluk sistemi uygulanmıştır. İlk seçimlerde uygulanan Talimat-ı Muvakkate’ye göre seçimler iki dereceli ve tek turlu⁸⁴ bir seçim sistemi ile yapılmıştır.

Talimat-ı Muvakkate’de İstanbul’a ilişkin seçim sistemini düzenleyen 6. maddede İstanbul’un 20 daireye ayrılması ve her daireden iki mebusun seçilmesi kabul edilmiştir.

Osmanlı seçimleri günümüzde il karşılığı sayılabilecek sancak birimine göre yapılmıştır. 1908 seçimlerinde vilayetlerde her sancak bir seçim dairesi ve her nahiyede bir seçim şubesi kabul edilmiştir. Uygulamanın dayanağı İntihab-ı Mebusan Kanunnamesi’nin 1. maddesidir. Bu maddede her bir nahiyenin seçim şubesi olması, nahije kurulmayan yerlerde köylerin birleştirilerek geçici şubeler oluşturulması düzenlenmiştir.

Osmanlı Devleti’nde yapılan 1877 yılı seçimleri hariç diğer tüm seçimler yani 1908, 1912, 1914, 1919 ve 1920 seçimleri İntihab-ı Mebusan Kanunun hükümlerine göre ve iki dereceli olarak yapılmıştır⁸⁵. İki dereceli seçim sisteminde seçimler iki

⁷⁸ Bilgin Çelik, “Osmanlı Avrupası’nda Seçim Deneyimleri 1908 ve 1912 Osmanlı Mebusan Meclisi Seçimleri”, II. Uluslararası Balkan Sempozyumu: Balkanlar’da Osmanlı Mirası ve Defter-i Hakani, Karadağ, 1-4 Mayıs 2014, 541-564.

⁷⁹ İhsan Güneş, “1912 Seçimleri ve Eskişehir’de Meydana Gelen Olaylar”, *Bellefen* 56, S. 216 (1992): 481.

⁸⁰ Teziç, *Anayasa Hukuku*, 273, Tanör-Yüzbaşıoğlu, *Türk Anayasa Hukuku*, 243.

⁸¹ Kemal Gözler, *Anayasa Hukuk Genel Esasları*, 315.

⁸² Gözler, *Anayasa Hukuk Genel Esasları*, 315 vd.; Anayurt, *Anayasa Hukuku Genel Kısım*, 634 vd.; Şeref İba, *Siyasi Partiler ve Seçim Hukuku*, (Ankara: Seçkin Yayınları, 2021): 161 vd.; Hikmet Sami Türk, “Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih”, *Anayasa Yargısı* 22, S. 1 (2006): 75 vd.

⁸³ Armağan, “Türkiye’de Parlamento Seçimleri”, 57.

⁸⁴ Tek turlu seçim, seçim çevresinde en çok oyu alan adayın veya partinin bütün adaylarının seçimi kazanmasını ifade eder.

⁸⁵ Güneş, “1912 Seçimleri ve Eskişehir’de Meydana Gelen Olaylar”, 465.

aşamalı olarak yapılmakta, her iki aşamada da çoğunluk sistemi esas alınmaktadır. 1908, 1912, 1914 ve 1919 yıllarında yapılan seçimlerde iki dereceli basit çoğunluk sistemi, 1920 seçimlerinde ise iki dereceli mutlak çoğunluk sistemi uygulanmıştır⁸⁶.

1908 İntihab-ı Mebusan Kanunu'nda her 500 seçmen ikinci seçmenleri belirlemiştir. Seçim çevreleri ikinci seçmenleri seçebilecek şekilde seçim çevrelerine ayrılmıştır.

III. OSMANLI DEVLETİ'NDE SİYASİ PARTİLER, GENEL VE YEREL SEÇİMLER

Bu başlık altında siyasi partiler, genel seçimler ve yerel seçimler konuları ele alınmıştır.

A. OSMANLI DEVLETİ'NDE SİYASİ PARTİLER

Osmanlıda ilk siyasi örgütlenmeler azınlıklar tarafından bağımsızlık amacıyla kurulmuştur. 1876 öncesinde parlamento söz konusu olmadığından Türklerin kurduğu siyasi örgütler de gizli şekilde faaliyet yürütmüştür. 1876 Anayasası ile dernek kurma hakkı tanınmadığından siyasi örgütler faaliyetlerini yine gizli yürütmek zorunda kalmışlardır⁸⁷.

Anayasada dernek kurma hürriyeti 1909 yılında 120. maddede yapılan değişiklik ile tanınmıştır. Hukuken bu özgürlük tanınmadan 1908 yılında ilk partili seçimler gerçekleşmiştir. Bu seçimlere Ahrar Fırkası ile İttihat ve Terakki Fırkası katılmıştır. İntihab-ı Mebusan Kanunu hükümlerince yapılan ilk seçimin 1877 seçimlerinden en önemli farkı siyasi partilerin de seçimlere katılmasıdır. 1909 yılından itibaren Hürriyet-perver Fırkası, Osmanlı Demokrat Fırkası, Ahali Fırkası, Hürriyet ve İtilaf Fırkası gibi partiler kurulmuştur. İttihat ve Terakki Partisi'nin 1913 yılında diğer partileri kapatması ile tek parti yönetimi başlamıştır⁸⁸. İkinci Meşrutiyet döneminde 1908-1912 yılları arasında çok partili hayat varken, sonrasında tek parti rejimi yaşanmıştır⁸⁹.

Osmanlıda siyasi partilere ilişkin hukuki çerçeve 1909 tarihli Cemiyetler Kanunu ile belirlenmiştir. Kanuna göre cemiyet kurulması için ruhsat veya izin gerekli değildir. Yani siyasi partilerin izin alınmadan kurulması mümkündür. Ancak herhangi bir cemiyetin millî olmaması, kavim esasına dayanmaması ve gizli olmaması gerektiği şeklinde kısıtlamalar yapılmıştır⁹⁰.

⁸⁶ Özdemir-Nişancı, "Türkiye'de ve Dünyada Seçim Kavramı ve Olgusunun Gelişimi", 90.

⁸⁷ Teziç, *Anayasa Hukuku*, 316.

⁸⁸ Orhan Aldıkaçtı, *Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası*, (İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1970), 69. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler I*, (İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1988), 12-13.

⁸⁹ Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler I*, 7; İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, 71 vd.

⁹⁰ İlhan F. Akın, "Dernek Kurma Özgürlüğü", *İÜHF*, 32, S. 2-4 (1996): 478; Mehmet Kahraman -Zekeriyâ Çalışkan, "Türkiye'de Siyasal Partilerin Hukuksal Statüsü ve Siyasal Partilerin Kapatılması Rejimi", *Firat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi* 5, S. 3 (2007): 123.

B. OSMANLI DEVLETİNDE GENEL SEÇİMLER (MEBUSLARIN SEÇİMİ)

1. Genel Olarak

Genel seçim anlamında “seçim” kavramı ilk olarak 1876 Anayasası ile getirilmiştir. Osmanlı Mebusan Meclisi seçimlerine ilişkin ilk anayasal düzenleme 23 Aralık 1876 tarihli Kanun-ı Esasi’de yer almıştır.

Kanun-ı Esasi’nin “Heyet-i Mebusan” başlıklı 65 ila 80. maddeleri arasında seçimlere ilişkin düzenlemeler yer almıştır⁹¹. Seçimlerin dört yılda bir yapılacağı 69. maddede düzenlenmiştir. Genel seçimlere Heyet-i Mebusan’ın toplanma tarihi olan Kasım ayından en az dört ay önce başlanacağı 70. maddede hükme bağlanmıştır. Padişahın Heyet-i Mebusan’ı feshetmesi halinde altı ay içerisinde seçimlerin yenileneceği belirtilmiştir (m. 73).

I. Meşrutiyet dönemi içinde yapılan 1876-1877 yılındaki seçimler Talimat-ı Muvakkate ve Beyanname hükümlerine göre yapılırken, II. Meşrutiyet dönemi seçimleri ise İntihab-ı Mebusan Kanunu çerçevesinde yapılmıştır⁹².

Kanun-ı Esasi’nin 65. maddesine göre Heyet-i Mebusan’ın üye sayısı belirli değildir. Her elli bin erkek nüfusa karşılık bir mebus seçilmesi hükme bağlanmıştır. Aynı düzenleme İntihab-ı Mebusan Kanunu’nun 2. maddesinde de yer almıştır. Talimat-ı Muvakkate’de Heyet-i Mebusan’ın üye sayısının en az 120 olacağı belirtilmiştir. Meclis-i Mebusan İçin Dersaadet ve Vilayetlerden İntihab Olunacak Azanın Adedini Gösteren Cetvel ise İstanbul’dan 10, diğer vilayetlerden 120 olmak üzere 130 üye seçilmesini benimsemiştir⁹³. Boşalan mebusluk görevleri için ara seçimler yapılmıştır⁹⁴.

İkinci Meşrutiyet döneminde dört yasama dönemi vardır. 1908-1912 arası 1. dönem, 1912 yılında 2. dönem, 1914-1918 arası 3. dönem ve 1920 yılında 4. dönem gerçekleşmiştir. Sadece 1. yasama dönemi çok partili dönemdir⁹⁵.

2. Mebusların Hukuki Statüsü

Mebus seçilme yeterliliğine ilişkin hüküm Kanun-ı Esasi’nin 68. maddesidir. Bu hükme göre Osmanlı vatandaşı olmayan, özel hüküm gereği yabancı hizmetinde bulunan, otuz yaşını doldurmamış olan, seçim sırasında bir kimsenin emri

⁹¹ Kanun-ı Esasi, Düstur, Tertip: 1 Cilt: 4, 4-20.

⁹² İntihab-ı Mebusan Kanunu’nda değişiklik yapılması zaman zaman gündeme gelmiştir. Özellikle seçim sistemi tartışmaları 1919 yılında yoğunlaşmış, azınlıkların nisbi temsil talebi üzerine konu kamuoyunda tartışılmıştır. Taha Niyazi Karaca, *Son Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimleri*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2004), 55-57.

⁹³ Bekir Sıtkı Baykal, “Birinci Meşrutiyete Dair Belgeler”, 613-614; Kayalı, “Elections and the Electoral Process in the Ottoman Empire, 1876-1919”, 267.

⁹⁴ 1908-1912 yılları arasında boşalan 44 mebusluktan 43’ü için ara seçim yapılmış; boşalan San’a mebusluğuna yeniden seçim yapılmamıştır. Ara seçim sebepleri başka görevlere atanma, istifa, ölüm ve mebusluğun düşmesi gibi sebeplerdir. Kenan Olgun, “Osmanlı Meclis-i Mebusanı’nda Ara Seçimler (1908-1912 Dönemi)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 28, S. 82 (2012), 8-9.

⁹⁵ Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler I*, 7.

altında bulunan, iflas etmiş olan, kötü şöhrete sahip olan, haciz altında olan, medeni haklara ehliyeti olmayan, yabancı vatandaşlık iddiasında bulunan, dört sene sonra yapılacak seçimlerde Türkçe bilmeyen kişilerin mebusluğa seçilemeyecekleri kabul edilmiştir. 1916 yılında Kanun-i Esasi'nin 7'nci maddesinde yapılan bir değişiklikle seçilme vasıflarına sahip her Osmanlı'nın mebus seçileceğini düzenlemiştir⁹⁶. Ayrıca 72. madde hükmü mebusun seçildiği seçim dairesinin halkından olmasını şart koşmuştur. Anayasanın 69. maddesi tekrar seçilmeye izin vermiştir.

İntihab-ı Mebusan Kanunu'nda mebus seçilme yeterliliğine ilişkin Kanun-ı Esasi ile aynı şartlara yer verilmiştir. Mebusların görev süresi dört yıl olarak düzenlenmiş ve tekrar seçilmek mümkün kılınmıştır (m. 17). 1876-1877 seçimlerinde uygulanmak üzere çıkarılan Talimat-ı Muvakkate'nin 3. maddesine göre mebusların halk arasında iyi bilinen, resmi dil olan Türkçeye vakıf olan, yirmi beş yaşını tamamlamış, cinayet ve siyasi suçtan mahkumiyeti olmayan, az çok mülkü olan Osmanlı vatandaşları arasından seçilmesi gereklidir.

Anayasanın 74. maddesi mebusluğun sona ermesini düzenlemiştir. Buna göre mebuslardan birinin vefatı, kısıtlanması, uzun süreli devamsızlığı, istifası, mahkumiyeti, memuriyete başlaması hallerinde mebusluk görevi sona ermektedir. Görevi sona eren mebusun yerine sonraki toplantıya yetişmek üzere yenisinin belirtilen usulle atanacağı belirtilmiştir. Dersaadet Beyannamesi'nde istifa veya herhangi bir sebeple mebusluğun boşalması durumunda, kendisinden sonra en çok oy almış kişinin atanacağı düzenlenmiştir (m. 14). Yeni atanan mebusun görev süresi sonraki seçime kadardır (m. 75). İntihab-ı Mebusan Kanunu'nun 76. maddesinde Heyet-i Mebusan tarafından seçildiği onaylanan mebusun mebusluğunun, mahkeme kararı ile seçimlere fesat karıştırıldığı ortaya çıksa bile sona ermeyeceği kabul edilmiştir. Ancak mahkemenin mebus seçilme yeterliliğinin ortadan kalktığına ilişkin kararı durumunda mebusluk sıfatı kaybedilecektir. Kanunun 78. maddesinde milletvekilliğinin düşmesi ve sona erme halleri yer almıştır.

Kanun-ı Esasi, bütün milletin temsili ilkesine yer vermiştir. Anayasanın 71. maddesi mebusların kendini seçen dairenin değil, bütün Osmanlıların vekili olduğunu düzenlemiştir. Aynı esas Talimat-ı Muvakkate'nin 3. maddesinde yer almıştır.

Kanun-ı Esasi'nin 67. maddesinde yasama bağdaşmazlığı ve uyumsuzluğuna ilişkin bir hüküm yer almıştır. Buna göre Heyet-i Mebusan üyeliği ile hükümet memuriyeti bir kişi üzerinde birleşmeyecektir. Mebusluğa seçilen memurun iki görevden birini tercih etmesi gerekli görülmüş, mebusluğu tercih etmesi durumunda memuriyetinin sona ereceği belirtilmiştir. Ancak bakanların mebus olarak seçilmesi

⁹⁶ Düstur, 1332, 754; Baykal, "Türkiye'de İlk Seçimler ve Yasal Dayanakları", 192-193. Mebus seçilme şartlarına sahip her Osmanlı'nın mebus seçilebileceği teorisi uygulamada gerçekleşmiştir. Mebusan Meclisi taşra vilayet meclislerinin seçtiği üyelerden oluşmuş, yerli eşraf ve orta sınıf mebus seçilmişlerdir. Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2016), 44; Olgun, "Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda Ara Seçimler (1908-1912 Dönemi)", 4.

bu hükmün istisnasıdır. Bakanların mebus seçilmesine izin verilmiştir. Mebusluğun memuriyetle bağdaşmadığı Talimat-ı Muvakkate'nin 3. maddesinde yer almıştır.

Mebusların dokunulmazlığına ilişkin hüküm Kanun-ı Esasi'nin 79. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre bir mebus, Heyet-i Mebusan'ın soruşturulmasına yeterli delil bulunduğuna çoğunluk halinde karar vermedikçe veya suçüstü halinde yakalanmadıkça tutuklanamaz ve yargılanamaz.

Mebusların mali statüsüne ilişkin hükümler de anayasada yer almıştır. Mebuslara hazineden yıllık yirmi bin, aylık beş bin kuruş verileceği belirtilmiştir. Ayrıca mülkiye memurlarına ilişkin hükümlere göre harcırah ödenmesi düzenlenmiştir (m. 76). Anayasadan önce düzenlenmiş Talimat-ı Muvakkate, mebuslara aylık üç bin kuruş ve taşradan gelenlere ayrıca harcırah verilmesini düzenlemiştir (m. 7).

C. OSMANLI DEVLETİ'NDE YEREL SEÇİMLER

Osmanlı siyasal hayatında, genel seçimlerde halkın oy kullanması 1876 Anayasası ile hayata geçirilmiştir. Ancak yerel seçimler açısından muhassıl meclislerine yapılan üye seçimlerinin daha eski tarihlere dayandığı görülmektedir.

II. Mahmut zamanında “Muhtarlık Teşkilatı” kurulmuş ve muhtarlar halk tarafından seçimle belirlenmiştir⁹⁷. Yerel seçimler için 1833 yılından itibaren yapılmaya başlayan muhtarlık seçimleri temel olarak kabul edilir⁹⁸. Muhtarlık seçimlerine ilişkin bölgesel düzenlemeler yapıldığı ve seçim usulünün düzenlendiği görülmektedir⁹⁹. Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyılın yarısına kadar köyde muhtarlık görevini imamlar yerine getirmiştir. İlk muhtarlık teşkilatı 1829 yılında İstanbul'da kurulmuştur¹⁰⁰. Yerel yönetim seçimlerine ilişkin birtakım düzenlemeler içeren Vilayet Nizamnamesi 7 Kasım 1864 yılında yürürlüğe girmiştir¹⁰¹. Mahalli demokrasinin pek çok Avrupa ülkesinden önce Osmanlı ülkesinde tatbik olunması dikkat çekicidir¹⁰².

1864 tarihli Vilayet Nizamnamesinde liva ve kazalarda seçimle oluşturulan belediye meclislerinin bulunması hükmü vardır. Ancak belediye meclisine ilişkin

⁹⁷ Musa Çadircı, “Türkiye’de Muhtarlık Teşkilatının Kurulması Üzerine Bir İnceleme”, *Bellefen* 34, S. 135 (1970): 409-420.

⁹⁸ Turan Şener - Nezihe Ülkü Eren, “Türkiye’de Seçim Sistemleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi* 2, S. 2 (2022): 54.

⁹⁹ Girit Vilayetinde muhtar seçimine ilişkin düzenleme yapıldığı ve halkın dilekçelerle bu sürece dahil olduğu görülmektedir. Mehmet Aykanat, *Osmanlı Hukukunda Dilekçe Hakkı*, (Ankara: Adalet Yayınevi, 2020): 269.

¹⁰⁰ Mehmet Süme, “Osmanlı Devleti’nde Taşrada Muhtarlık Teşkilatının Kuruluşu: Bolu Örneği”, *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 8, S. 14 (2022): 93.

¹⁰¹ Tayfun Çınar, 1876-1914 Osmanlı Meclisi Mebusanı’nda Seçim Kanunları ve Tartışmaları, (Sivas: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü 2022): 11.

¹⁰² Ekinci, *Osmanlı Hukuku*, 148.

seçim hükmü uygulamaya konulamamıştır. II. Meşrutiyet döneminde İstanbul'da ilk belediye seçiminin yapılması düşünülmüş ancak gerçekleştirilmemiştir¹⁰³. Özerk belediyeler ve seçimle gelen yöneticiler Osmanlı hukukunda hiç yer almamıştır¹⁰⁴. 1877'de çıkarılan Vilayet Belediye Kanunu'na göre belediye başkanını halk tarafından belirlenen belediye meclisi üyeleri seçmiştir¹⁰⁵.

IV. SONUÇ

Seçimler demokrasilerin vazgeçilmez unsuru olarak tüm dünyada önem verilen ve geliştirilmeye çalışılan kurumlardır. Hukuk tarihi farklı milletlerin tecrübelerini yansıtan seçim örneklerine sahiptir. Seçimlerin dünyada ortaya çıkması ve gelişmesi Türk hukuk tarihinde Osmanlı dönemine rastlamaktadır. Osmanlı seçim hukukunu incelemek, seçim hukukunun başlangıçtan günümüze gelişimini incelemek demektir.

Seçimler üç ana unsurdan oluşmaktadır. Bu unsurlar seçmen, kime oy verileceği ve adayın nasıl seçileceği ya da seçimde uygulanan kurallar olarak zikredilebilir. Egemenliği kullanma yöntemi olan demokrasinin varlığı için başka unsurların yanı sıra seçimler olmazsa olmaz bir unsurdur. Günümüzde pek çok ülke seçimlere yer vermektedir ancak tek başına seçimlerin varlığı yeterli değildir. Seçimlerin yapılması ve sonuçlandırılması da demokratik özellikler arz etmelidir. Seçimlerin varlığı kadar uygulanma biçimleri de büyük bir öneme sahiptir. Bu çalışmada demokratik seçimler için gerekli olan genel ilkeler ile oy hakkının şartları çerçevesinde Osmanlı dönemi seçimleri inceleme konusu yapılmıştır. Osmanlı seçim mevzuatı hükümleri evrensel seçim ilkeleri bağlamında değerlendirilmiştir. Dönemin seçim uygulamalarına yer verilmemiştir bu konu kapsamının genişliği ayrıca ele alınmasını gerekli kılmaktadır.

Osmanlı seçim hukukunun, güncel seçim hukuku perspektifinden ele alınması, seçimlerin ortaya çıktığı dönemle günümüz arasında karşılaştırma imkânı vermiştir. Osmanlıların Kanun-ı Esasi ve temel seçim kanunları ile dönemin ihtiyaçlarını karşılayan ve günümüze oldukça yaklaşmış bir sistem oluşturduğu görülmüştür. Bazı ilke ve kurallar bakımından gelişmeler yaşanmış, bazı ilke ve kurallar ise günümüz uygulama seviyesine ilk seçimlerden itibaren ulaşmıştır.

Osmanlı seçim hukukunun yeterince araştırılmamış olması, bu alanda temel kaynaklara başvurulmasını zorunlu kılmıştır. Osmanlı döneminde halkın seçimle ilk tanışması 1840 yılında sancaklarda kurulan Muhassıllık Meclisleri ile olmuştur. Osmanlı İmparatorluğundaki seçme ve seçilmeye ilişkin ilk temel düzenleme

¹⁰³ İlber Ortaylı, "Belediye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1992): 400-401.

¹⁰⁴ Abdullah İslamoğlu, *Osmanlı Devleti'nde Modern Belediyenin Hukuksal Açısından Kurumsallaşması*, (İstanbul: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012): 2.

¹⁰⁵ Ekinci, *Osmanlı Hukuku*, 199.

1876 Anayasası ile yapılmıştır. 1876/1877 talimat-ı muvakkati ile ilk genel seçimler gerçekleştirilmiştir. İlk seçim kanunu ile seçimlere ilişkin daha kapsamlı bir düzenleme ortaya konularak 1908 sonra genel seçimler yapılmıştır. Seçimlere ilişkin ayrıntılı diğer hükümler ise talimat ve beyannameler aracılığı ile düzenlenmiştir.

Osmanlı seçim uygulamalarındaki yasal düzenlemeler ile bu düzenlemelerde yer alan hükümlerin genel anlamda günümüzdeki seçim yasalarıyla paralellik arz ettiğini söyleyebiliriz. Özellikle seçim uygulamaları genel işleyişle benzerlik göstermektedir. Seçmen listelerinin askıya çıkarılması, sandık güvenliğinin sağlanması, oy verme işlemi ve bu sırada uyulması gereken kurallar günümüz seçim uygulamaları ile örtüşmektedir. Bu çerçevede Osmanlıda seçim hukukuna ilişkin ihtiyacı karşılayacak temel düzenlemelerin yapıldığı ve hatta bu düzenlemelerin bazı konularda çağdaş devletleri aşarak günümüz düzenlemelerine yaklaştığı ifade edilmelidir.

Bu çalışmada Osmanlı seçim hukukunun genel çerçevesi çizilmeye çalışılmış ve mevzuat hükümleri çerçevesinde bir değerlendirme yapılmıştır. Dolayısıyla bu konunun uygulama örnekleriyle desteklenerek, çalışmanın alt başlıklarının daha geniş araştırmalara konu edilmesi Osmanlı seçim hukuku ve uygulamasının bir bütün halinde ortaya konulması bakımından önemlidir. Nitekim dönemin kaynakları arasında seçimleri ele alan çok sayıda makale, gazete haberi mevcuttur. Dönemin yazarlarının sadece Osmanlı seçimlerini değil diğer ülkelerdeki seçimleri de takip ettiklerini ve bunlarla alakalı makaleler kaleme aldıkları ifade edilmelidir¹⁰⁶.

¹⁰⁶ Mesela Mehmed Rauf, Amerika ve Fransa seçimlerini iki farklı makalede ayrıntılı olarak incelemiştir. Bkz. Mehmed Rauf, "Amerika'da İntihabat", *Resimli Kitab* 1, S. 4, (Kanunuevvel 1324): 338-345; Mehmed Rauf, "Fransa'da İntihabat, Fark-ı Siyasiyye", *Resimli Kitab* 4, S. 20 (Mayıs 1326): 686-695; Yine Eşref Edip Mısır, Hindistan, Irak seçimlerini konu alan makalelerini *Sebilü'r-Reşad*'da yayınlamıştır.

KAYNAKÇA

- Acar, Kadir. “Osmanlı’da Taşra Meclislerinin Mülki ve Hukuki Görevlerinin Ayrılması”, *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 2, S. 2 (2015): 1-15.
- Akgündüz, Ahmet. *İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı Kamu Hukuku*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2011.
- Akın, İlhan F. “Dernek Kurma Özgürlüğü”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 32, S. 2-4 (1966): 474-486.
- Akın, Rıdvan. *Türk Siyasal Tarihi 1908-2000*. İstanbul: On İki Levha Yayınları, 2010.
- Akyıldız, Ali. “Meclis-i Ayan”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Erişim Tarihi: Şubat 10, 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr>.
- Aldıkaçtı, Orhan. *Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası*. İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1970.
- Alim, Mehmed. “Mebus İntihabatı ve Mesuliyet”, *İtisam*, S. 36 (7 Ağustos 1335): 363-364.
- Alkan, Mehmet. “Osmanlıdan Günümüze Seçimlerin Kısa Tarihi”, *Görüş Dergisi*, S. 48 (1999): 48-61.
- Anayurt, Ömer. *Anayasa Hukuku Genel Kısım*. Ankara: Seçkin Yayınları, 2022.
- Antebi, Edip. “İntihâb”, *Beyânü'l-Hak* 6, S. 146 (6 Şubat 1327): 2614-2615.
- Armağan, Servet. “Türkiye’de Parlamento Seçimleri”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 33, S. 3-4 (1967): 45-100.
- Arsal, Sadri Maksud. *Türk Tarihi ve Hukuk*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- Arslan, Cezmi ve Olgun, Kenan. 1876’dan 1950’ye İstanbul’un Seçim Tarihi, “Büyük İstanbul Tarihi”, <https://istanbultarihi.ist/>, Erişim Tarihi: Şubat 10, 2023.
- Arusi, Mihridin. “Nasıl Bu İdare Altında İdik? İntihabat Facialarından (Kütahya İntihabatı)”, *Hikmet*, S. 9, 26 Şaban 1330, 27 Temmuz 1328, 9 Ağustos 1911, s. 1.
- Atar, Yavuz. *Türk Anayasa Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayınları, 2022.
- Avcı, Mustafa. *Türk Hukuk Tarihi*. Ankara: Atlas Akademi, 2021.
- Aykanat, Mehmet. *Osmanlı Hukukunda Dilekçe Hakkı*. Ankara: Adalet Yayınevi, 2020.
- B. (yazar kısmında sadece “b.” kısaltması vardır) “İngiltere’de Kadınların Hak ve İntihabı”, *Resimli Kitab* 9, S. 51, (Teşrinvevvel-Şubat 1329): 447-454.
- Babanzade İsmail Hakkı. *Hukuk-ı Esasiye*. Ankara: Erguvani Yayınevi, 2014.
- Başgil, Ali Fuat. *Hukukun Ana Mesele ve Müesseseleri*. İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 1946.
- Baykal, Bekir Sıtkı, “Birinci Meşrutiyete Dair Belgeler”, *Belleten* 25, S. 96 (1960): 609-631.
- Baykal, Tan. “Türkiye’de İlk Seçimler ve Yasal Dayanakları”, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 7, S. 2 (2018): 190-205.
- Cin, Halil ve Akyılmaz, Gül. *Türk Hukuk Tarihi*. Ankara: Seçkin Yayınevi, 2023.
- Coşkun, Sabri. *Seçim Hukuku*. Ankara: Mahalli idareler Derneği Yayını, 2004.
- Çadircı, Musa. “Osmanlı Devrindeki Halk Oyununun Yönetimdeki Yeri”, *Özgür İnsan*, S. 3 (1972): 25-27.

- Çadırcı, Musa. “Türkiye’de Kaza Yönetimi (1840-1876)”, *Belleten* 53, S. 206 (1989): 237-258.
- Çadırcı, Musa. “Türkiye’de Muhtarlık Teşkilatının Kurulması Üzerine Bir İnceleme”, *Belleten*, Ankara: 34, S. 135 (1970): 409-420.
- Çelik, Bilgin, “Osmanlı Avrupası’nda Seçim Deneyimleri 1908 ve 1912 Osmanlı Mebusan Meclisi Seçimleri”, II. Uluslararası Balkan Sempozyumu: Balkanlar’da Osmanlı Mirası ve Defter-i Hakani, Karadağ, 1-4 Mayıs 2014.
- Çınar, Tayfun. *1876-1914 Osmanlı Meclisi Mebusanı’nda Seçim Kanunları ve Tartışmaları*. Sivas: Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2022.
- Edip, Eşref. “İntihabat Münasebetiyle Müslümanlara Vesaya”, *Sebilü’r-Reşad* 1-8, S. 444, (20 Muharrem 1338/ 16 Teşrin-i Evvel 1335): 22-23.
- Edib, Eşref. “Mülâhazat-ı Mütenevvia (Merd-i Rabbani Cemaatledir, Kabineden Hariç Nazırlar, Ramazanda Taat ve İntihabat, Hilal-i Osmani ve Mısır)”, *Sebilü’r-Reşad*, C. 1-8, S. 26-208, 16 Ramazan 1330/ 16 Ağustos 1328, s. 500-501.
- Ekinci, Ekrem Buğra. *Hukukun Serüveni*. İstanbul: Arı Sanat Yayınları, 2011.
- Ekinci, Ekrem Buğra. *Osmanlı Hukuku*, İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2010.
- Eren, Abdurrahman. *Anayasa Hukuku Dersleri*. Ankara: Seçkin Yayınları, 2022.
- Eroğul, Cem. *Anatüzeğe Giriş*. Ankara: İmaj Yayıncılık, 2000.
- Gençoğlu, Mustafa. “1864 ve 1871 Vilayet Nizamnamelerine Göre Osmanlı Taşra İdarisinde Yeniden Yapılanma”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2, S. 1(2011): 29-50.
- Gökbayır, Satılmış. “Gizli Bir Cemiyetten İktidara: Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin 1908 Seçimleri Siyasi Programı”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3, S. 1 (2012): 61-96.
- Gözler, Kemal. *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*. Bursa: Ekin Kitabevi, 2017.
- Güneş, İhsan. “1912 Seçimleri ve Eskişehir’de Meydana Gelen Olaylar”, *Belleten* 56, S. 216 (1992), 459-482.
- Güveyi, Ümit. “Türkiye’de Seçme ve Seçilme Hakkı Boyutunda Yaşanan Demokratikleşme Sürecinin Kısa Tarihçesi ve Bu Süreçte Kadim Türk Kültürünün Rolü”, *TBBĐ*, S. 137 (2018): 37-66.
- İba, Şeref. *Siyasi Partiler ve Seçim Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayınları, 2021.
- İbrahim, Abdurresid. “Mebusan İntihabı ve Mesuliyet”, *İslam Dünyası*, S. 17 (1329-1332-1913/1914): 256-259.
- İslamoğlu, Abdullah. *Osmanlı Devleti’nde Modern Belediyenin Hukuksal Açısından Kurumsallaşması*, İstanbul: Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2012.
- Kahraman, Mehmet ve Çalışkan, Zekeriya. “Türkiye’de Siyasal Partilerin Hukuksal Stütüsü ve Siyasal Partilerin Kapatılması Rejimi”, *Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi* 5, S. 3 (2007): 122-131.

- Kanadoğlu, Osman Korkut ve Duygun, Ahmet Mert. *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*. İstanbul: Onikilevha Yayınları, 2021.
- Kapar, M. Ali. “İslam’da Bey’at (Seçim Usulü)”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 4 (1991): 73-83.
- Kapdan, Melike Ayşe. *Türkiye’de Parlamento Seçimleri ve Yasal Çerçevesi*. İstanbul: Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2019.
- Karaca, Taha Niyazi. *Son Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2004.
- Karaca, Taha Niyazi. *Son Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2004.
- Karaman, Dursun. *Seçim Hukuku ve Uygulaması*, Ankara: Seçkin Yayınları 2011.
- Karpat, Kemal H. *Türk Demokrasi Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2016.
- Karsandık Yazıcı, Özlem. “Osmanlı Devleti’nde Bir Mebus Adayının Seçim Beyannamesi”, *Çanakkale araştırmaları Türk Yıllığı* 19, S. 31 (2021): 143-161.
- Kayalı, Hasan. “Elections and the Electoral Process in the Ottoman Empire, 1876-1919”, *International Journal of Middle East Studies* 27, No. 3 (Aug. 1995): 265-286.
- Kılıç, Selda, “1876 Meclis-i Mebusanı ve Seçim Hazırlıkları”, *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 30 (2011): 27-40.
- Kızıltan, Yılmaz. “I. Meşrutiyetin İlanı ve İlk Osmanlı Meclis-i Mebusan’ı”, *GÜ, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* 26, S. 1 (2006): 251-272.
- Küçükbaşçı, Mustafa Sabri, Satan Ali ve Macit, Abdulkadir. Editör, *Geçmişten Günümüze Hilafet*. İstanbul: İlem Yayınları, 2019.
- Okandan, Recai G. *Umumi Hukuk Tarihi Dersleri*. İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1951.
- Olgun, Kenan. “Osmanlı Meclis-i Mebusanı’nda Ara Seçimler (1908-1912 Dönemi)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 28, S. 82, (2012): 1-24.
- Ortaylı, İlber. “Belediye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara: TDV Yayınları 1992.
- Ortaylı, İlber. *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. İstanbul: Hil Yayınları, 1987.
- Ortaylı, İlber. *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018.
- Öngüç, Bahar. “1912 Seçimleri, Demokratik Seçim İlkeleri Işığında Kısa Bir İnceleme”, *Anadolu Üniversitesi Hukuk Dergisi* 7, S. 2, (2021): 307-323.
- Özbudun, Ergun. *Türk Anayasa Hukuku*. Ankara: Yetkin Yayınları, 2022.
- Özdemir, Abdülkadir ve Nişancı Şükrü. “Türkiye’de ve Dünyada Seçim Kavramı ve Olgusunun Gelişimi”, *Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 46 (2009): 73-96.
- Rauf, Mehmed. “Amerika’da İntihabat”, *Resimli Kitab* 1, S. 4, (Kanunuevvel 1324): 338-345.
- Rauf, Mehmed. “Fransa’da İntihabat, Fark-ı Siyasiye”, *Resimli Kitab* 4, S. 20 (Mayıs 1326): 686-695.

- Sancaktar, Fatih Mehmet. *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Anayasa, Seçim ve Meclis Tecrübesi*. İstanbul: Ötüken Yayınları 2021.
- Soysal, Mümtaz. *100 Soruda Anayasanın Anlamı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1977.
- Süme, Mehmet. "Osmanlı Devleti'nde Taşrada Muhtarlık Teşkilatının Kuruluşu: Bolu Örneği", *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 8, S. 14 (2022): 93-108.
- Şener, Turan ve Eren, Nezihe Ülkü. "Türkiye'de Seçim Sistemleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi* 2, S. 2 (2022): 45-68.
- Tanör, Bülent ve Yüzbaşıoğlu, Necmi. *Türk Anayasa Hukuku*. İstanbul: Beta Yayınları, 2023.
- Tanör, Bülent. *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017.
- Teziç, Erdoğan. *Anayasa Hukuku*. İstanbul: Beta Yayıncılık, 2005.
- Toprak, Seydi Vakkas. "İlk Osmanlı Seçimleri ve Parlamentosu", *Sosyoloji Dergisi* 3, S. 26 (2013): 171-192.
- Tunaya, Tarık Zafer. *Türkiye'de Siyasal Partiler*. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1988.
- Türk, Hikmet Sami. "Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih", *Anayasa Yargısı* 22, S. 1 (2006): 75-113.
- Uca, Alaattin. "Son Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimlerinde Yayımlanan Bir Talimatname ve Düşündürdükleri" 8, S. 73 (2021): 2116-2129.
- Üçok, Coşkun, Mumcu, Ahmet ve Bozkurt, Gülnihal. *Türk Hukuk Tarihi*. Ankara: Turhan Kitabevi, 2017.
- Yılmaz, Özgür. "Tanzimat Döneminde Osmanlı Taşra İdare Meclisleri" (1840-1871), *History Studies International Journal of History* 6, S. 6 (2014): 235-280.
- Zekeriya, Sabiha. "Kadınlar ve İntihabat", *Büyük Mecmua*, S. 14, 30 Teşrinievvel 1919, s. 218-219.
- Zeki, Salih. "Meşrutiyetin Ruhu İntihabdır", *Beyânü'l-Hak* 6, S. 146, (6 Şubat 1327): 2612.